

طراحی چارچوب رقابت پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین المللی با رویکرد فراترکیب

اصغر رشنودی^۱، مرتضی سلطانی^{۱*}، اسداله کردنائیج^۲، علی حمیدی زاده^۳

۱. گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت و حسابداری، پردیس فارابی، دانشگاه تهران

۲. گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تربیت مدرس

۳. گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و حسابداری، پردیس فارابی، دانشگاه تهران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۱/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۴/۱۲

شناسه دیجیتال (DOI): [10.22113/jmst.2019.164117.2245](https://doi.org/10.22113/jmst.2019.164117.2245)

چکیده

رقابت یک عامل بیرونی و محیطی و رقابت پذیری خصیصه‌ی درون‌ماهیتی است، یکی از سیاست‌های اقتصادی مورد توجه تصمیم‌گیران و سیاستگذاران کلان کشورها، در راستای افزایش رقابت‌پذیری اقتصادی، توسعه منطقه‌ای، رفع محرومیت‌ها، جذب سرمایه‌های خارجی و داخلی، ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، دستیابی به فناوری پیشرفته و افزایش صادرات، مناطق آزاد تجاری-صنعتی است. هدف از پژوهش حاضر تحلیل کیفی نتایج پژوهش‌های انجام شده در حوزه شناسایی عوامل کلیدی موفقیت رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین‌المللی است. بدین منظور با به کارگیری روش فراترکیب تعداد ۷۴ مقاله مورد بررسی قرار گرفت. پیش از کدگذاری متون، با بهره‌گیری متدولوژی کسپ (CASP) اسناد فیلتر شدند. در پژوهش حاضر ۱۰۹۷ کد به وسیله نرم‌افزار مکس کیو-دی-ای (MAXQDA) ارجاعی شناسایی شد. در میان عوامل شناسایی شده، به ترتیب به کارگیری مدیران متخصص (۳۹ ارجاع)، ثبات اقتصادی و شکل‌گیری اقتصاد مبتنی بر دانایی (۳۴ ارجاع)، ثبات سیاسی و سیاست‌های خارجی سازنده (۳۳ ارجاع)، بسترهای نهادی (۳۰ ارجاع)، اجرای رویکردهای مبتنی بر فناوری، شایستگی و ساختار (۲۷ ارجاع)، همکاری هوشمندانه و ارتباط موثر با بازارهای بین‌المللی (۲۴ ارجاع)، همسویی اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی (۲۳)، پیاده‌سازی استراتژی هم‌رقابتی و تعیین اولویت‌های رقابتی مبتنی بر مزیت‌های رقابتی (۲۱)، مدیریت عملکرد (۱۹ ارجاع)، در زمره مهم‌ترین کدهای شناسایی شده بودند. از جمله نوآوری‌های پژوهش حاضر شناسایی عوامل کلیدی موفقیت رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین‌المللی با بهره‌گیری از روش پژوهش کیفی فراترکیب و نرم‌افزار مکس کیو-دی-ای در حوزه رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی است.

واژگان کلیدی: عوامل کلیدی موفقیت، رقابت‌پذیری، مناطق آزاد تجاری-صنعتی، فراترکیب

* نویسنده مسئول، پست الکترونیک: mortezasoltanee@ut.ac.ir

۱. مقدمه

مناطق آزاد تحت نام‌های مختلف از جمله، منطقه آزاد^۱، منطقه آزاد تجاری^۲، منطقه آزاد گمرکی^۳، منطقه پردازش صادرات معاف از گمرک^۴، منطقه آزاد صادراتی^۵، منطقه اقتصادی ویژه^۶، منطقه آزاد پردازش صادرات^۷، منطقه پردازش صادرات^۸، تجارت خارجی^۹، منطقه آزاد اقتصادی^{۱۰}، منطقه پردازش صادرات آزاد^{۱۱}، منطقه صادرات آزاد^{۱۲}، منطقه تولید آزاد^{۱۳}، منطقه توسعه سرمایه‌گذاری^{۱۴}، منطقه بنگاه‌های مشترک^{۱۵}، ما یکلادورا^{۱۶}، منطقه ممتاز صادراتی^{۱۷}، منطقه تجاری معاف از مالیات^{۱۸}، منطقه کارفرمایی مشترک^{۱۹}، منطقه آزاد مالیاتی^{۲۰} در سراسر جهان شناسایی می‌شوند. مناطق آزاد تجاری با آزادسازی تجارت بین‌المللی و سرمایه‌گذاری گسترده شناخته می‌شوند. (Siroen & Yucer, 2014). مناطق آزاد تجاری صنعتی به عنوان خط مقدم دروازه‌های اصلی تجاری، نقشی کلیدی در تعیین توان رقابت‌پذیری اقتصادی هر کشور دارند. امروزه تقریباً در همه اقتصادهای توسعه‌یافته دنیا رقابت نسبتاً بالایی در اداره و بهره‌برداری از مناطق آزاد تجاری صنعتی مختلف برقرار است. مهم‌ترین موتور محرکه این رقابت و افزایش عملکرد آن است که مدیران، با بکارگیری شایستگی‌ها و قابلیت‌ها،

شرایط قابل انعطاف و پایداری را در ارائه خدمات، مهیا و زمینه‌سازی کنند (Parvizi Babadi, 2015). در عصر کنونی سازمان‌ها و صنایع با چالش‌ها و فشارهای شدید بازارهای رقابتی همچون، جهانی شدن، رقابت و همکاری، تنوع نیازهای مشتریان، و چرخه کوتاه عمر محصولات روبرو هستند (Hosseini & Sheikhi, 2012). در عصر حاضر هدف اصلی هر سازمانی حفظ مزیت رقابتی در بازار پر تنش رقابت است (Choudhary et al, 2013). سازمان‌ها در بازار رقابتی امروز، ضروری است همچنان برتری خود را نسبت به رقبا حفظ کنند و ضمن حفظ موقعیت رقابتی خود در بازار همواره به سمت جلو گام بردارند (Safari et al, 2012). که این سبب گردیده، شرکت‌ها به منظور کسب مزیت و ارتقاء موقعیت بازارشان بر قابلیت‌ها و منابع کلیدی خود تمرکز نمایند (Hosseini & Sheikhi, 2012). تغییرات ثابت در بازارها، رقابت، تکنولوژی و مقررات، سازمان‌ها را به ایجاد تغییرات در ترفیعات و انطباق و بهبود مستمر منابع و قابلیت‌هایشان، ترغیب می‌نماید (Azevedo et al, 2015). همچنین منابع و قابلیت‌ها، اساسی را برای شکل‌گیری مزیت رقابتی پایدار تشکیل می‌دهند (Progoulaki & Theotokas, 2015). به همین ترتیب شرکت‌ها سعی دارند با تمرکز بر منابع کلیدی خود عملکرد مالی و غیرمالی خود را افزایش دهند، (Hamon, 2003). اما در طی مطالعات انجام شده مشخص گردید که متغیرهای بسیاری از جمله متغیرهای محیطی، متغیرهای درونی بر عملکرد شرکت تأثیر گذارند، یکی از این متغیرهای مهم رقابت‌پذیری استراتژیک سازمان‌ها می‌باشد (Mohsenzadeh & Ahmadian, 2016). برای افزایش توان رقابت بنگاه‌ها و افزایش شایستگی‌ها و مزایای رقابتی اقدامات مختلفی به صورت ارائه یک بسته سیاستی قابل انجام است (Morgan, 2004). از نظر Morgan شایستگی می‌توانند بر رقابت‌پذیری و عملکرد شرکت موثر باشد (Gilichly et al, 2015). مناطق آزاد تجاری صنعتی به عنوان یک سازمان

- Free zone^۱
- Free trade zone^۲
- Custom free zone^۳
- Free export-processing zone^۴
- Export free zone^۵
- Special economic zone^۶
- Export processing free zone^۷
- Zone Export processing^۸
- Foreign trade zone^۹
- Free economic zone^{۱۰}
- Free export processing zone^{۱۱}
- Free export zone^{۱۲}
- Free production zone^{۱۳}
- Investment promotion zone^{۱۴}
- Joint enterprise zone^{۱۵}
- Maquiladora^{۱۶}
- Privileged export zone^{۱۷}
- Tax free trade zone^{۱۸}
- Zone of joint entrepreneurship^{۱۹}
- Tax free zone^{۲۰}

همانند بسیاری از نهادهای دیگر به دنبال حداکثر کردن عملکرد خود برای پاسخ‌دهی بهتر و مناسب‌تر در جهت دستیابی به اهداف و انجام هرچه بهتر رسالت و مأموریت خود می‌باشند. در راستای انجام این مهم رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر می‌باشد هنگامی که مناطق آزاد تجاری-صنعتی بتوانند در سطح سازمانی رقابت‌پذیر باشند، عملکرد کل صنعت نیز بهبود خواهد یافت و این نیازمند بسته‌سیاستی می‌باشد که همزمان به کارایی و اثربخشی مناطق آزاد تجاری-صنعتی توجه دارد. مناطق آزاد تجاری-صنعتی کانون‌هایی رونق-بخش و ثروت‌آفرین هستند که حیات اقتصادی-اجتماعی ملت‌ها را تحت‌الشعاع خود قرار می‌دهند. مناطق آزاد تجاری-صنعتی رقابت‌پذیر از عوامل تسریع‌کننده فرایند توسعه اقتصاد ملی / منطقه‌ای و محلی هستند و نقش تعیین‌کننده‌ای در سازماندهی به فضای ملی دارند که می‌توانند نقش مهمی در اقتصاد، اشتغال، ایجاد فرصت‌های گردشگری و افزایش درآمدهای ملی و منطقه‌ای، جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و ... داشته باشد اما متأسفانه در کشور ایران مناطق آزاد تجاری-صنعتی نتوانسته‌اند نقش خود را به صورت کارا و اثربخش ایفا نمایند. یکی از دلایل این امر می‌تواند عملکرد ضعیف و رقابت‌پذیر نبودن مناطق آزاد تجاری-صنعتی باشد. به همین علت این پژوهش سعی دارد عوامل کلیدی موفقیت که منجر به رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین‌المللی می‌گردد مورد بررسی قرار دهد و در قالب یک بسته‌سیاستی ارائه نماید.

شرایط و عواملی که باعث می‌شود فرد یا سازمان به اهداف مورد نظر نایل شوند را می‌توان تحت عنوان عوامل کلیدی موفقیت^۱ (CSF) در نظر گرفت که به عنوان مجموعه توانمندی‌ها و ظرفیت‌های موجود در فرآیند دستیابی به هدف تعریف می‌شود و در صورت مطلوبیت ضامن نتیجه مثبت می‌باشد

(Besser&Miller, 2011; Kee, 2012; Lin, 2016). عوامل کلیدی موفقیت به تصمیم‌گیرندگان کمک می‌کند تا توجه خود را بروی فرآیندهای کلیدی بگذارند (Hoffmann & Schlosser, 2001 ; Beuren, & Dos Santos, 2004; Colauto, Gonçalves, Beuren, & Dos Road, 2012; Dasanayaka, 2010). CSF ویژگی‌ها، شرایط یا متغیرهایی هستند که در صورت مدیریت مطلوب، تاثیر معنی‌داری بر موفقیت در محیط رقابتی دارند (Singh & Shrivastava, 2013). ماهیت میان رشته‌ای مفهوم رقابت‌پذیری و استفاده از رشته‌های گوناگونی نظیر اقتصاد، تجارت بین‌الملل، تئوری سازمان و استراتژی، و بازاریابی (لذا نیاز به یک تئوری جامع‌تر برای رقابت‌پذیری) بیان‌کننده‌ی عوامل بهره‌وری، کارایی، و سودآوری است. و ابزاری نیرومندی برای دستیابی به استانداردهای بالای زندگی و رفاه اجتماعی می‌باشد (Kovacic, 2007). برای سنجش رقابت‌پذیری از شاخص‌های عینی و ذهنی عملکرد استفاده می‌شود (Sharma & Fisher, 1997). رقابت سبب بهبود عملکرد اقتصاد و افزایش کارایی می‌شود، در بازار جهانی کشورهای موفق خواهند بود که در بازارهای داخلی خود رقابت‌پذیر باشند (Shahikitash, 2015). عنصر اساسی در تضمین رقابتی بودن، ارشیایی وضع موجود، به‌منظور تدوین راهبرد بهینه برای ارتقاء به سطح مطلوب است (Jafari et al.). رقابت فرایندی است برای پیدا کردن بهترین رفتار و برترین عملکرد، که در درون خود نیروی محرک و پیش‌برنده‌ای به نام خلاقیت و نوآوری دارد، و رقابت‌پذیری به رشد مستمر بهره‌وری در فرایند رقابت بین‌المللی تأکید دارد (Jani, 2011). سنجش رقابت‌پذیری در سطح کلان توسط بنیاد مدیریت توسعه^۲ و مجمع جهانی اقتصاد^۳ مطرح می‌شود و رویکرد خرد در مفهوم رقابت‌پذیری توسط سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه (OECD)

^۱Institute of Management Development (IMD)

^۲World Economic Forum

^۳Critical Success Factors

دهد (Wyk, 2010). پورتر عوامل رقابت‌پذیری را در پنج گروه، دسته‌بندی کرده‌است؛ منابع انسانی، منابع فیزیکی، منابع دانش، منابع مالی و زیرساخت‌ها و ترکیب مزیت‌های نسبی و مزیت‌های رقابتی تعیین‌کننده رقابت‌پذیری می‌باشند (Tash, 2014). در تکمیل و اصلاح مدل پورتر، پویایی‌های رقابت‌پذیری بین‌المللی و تأثیرات داخلی و بین‌المللی بر رقابت‌پذیری ملی و تعامل بین تأثیرات داخلی و بین‌المللی در کانون توجه قرار می‌گیرد (Wyk, 2010). در انتقاد به مدل‌های پورتر و دانینگ و جامعیت‌بخشی به آن‌ها، Cho (1998) مدل یکپارچه رقابت‌پذیری را مطرح کرد در این مدل، رقابت‌پذیری در پنج سطح شرکت، صنعت، کشور، بلوک و جهان مطرح می‌شود، منبع رقابت‌پذیری برای همه پدیده‌ها یکسان است و رقابت‌پذیری مستلزم فراهم بودن منابع انسانی، منابع فیزیکی، محیط مناسب و سازوکارهای آن است. منطقه آزاد مکانی برای توسعه فعالیت‌های گوناگون اقتصادی در انطباق با شرایط مناسب طبیعی، اقلیمی و اجتماعی از طریق پیوند نیروهای داخلی با بازارهای بین‌المللی است (Davariyan, 2008). موفقیت در ایجاد مناطق آزاد تجاری-صنعتی، گامی در جهت تضمین موفقیت سیاست توسعه صادرات محسوب می‌شود (Meirzaey, 2008). به کارگیری ابزار منطقه آزاد یکی از راه‌های بسط تجارت خارجی و کارآیی اقتصادی است (Ebrahimi, 2007). موفقیت یک منطقه آزاد عوامل متعدد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، قوانین و مقررات داخلی و موقعیت مکانی دخالت دارند (Islamic Parliament Research Center, 2016). از اهداف مناطق آزاد می‌توان به تعامل با اقتصاد جهانی، رقابت‌پذیری اقتصادی، توسعه مبتنی بر دانایی، آمایش سرزمین و توازن منطقه‌ای اشاره کرد (Taghizadeh, 2009). تأسیس مناطق آزاد، در کشورهایی با موفقیت، قرین شده است که حرکت پیوسته و باثباتی را در سطح ملی برای رشد و توسعه صنعتی و به عنوان بخشی از راهبردهای کلان مورد توجه قرار گرفته است (Dehnavard, 2009). موفقیت

به کار گرفته شده‌است (WEF, 2010)¹. رقابت‌پذیری با رویکرد خرد به بحث رقابت بین بنگاه‌های داخلی و خارجی برای کسب سهم بیشتر از بازار داخلی و خارجی تأکید دارد حال آنکه در رویکرد کلان به ایجاد محیط رقابتی اشاره می‌شود (Jani, 2011). رقابت‌پذیری بین‌المللی به عنوان هسته مرکزی موفقیت به اشکال مختلفی یافت می‌شود؛ رقابت و رقابت‌پذیری از الزامات رشد هر موجودیت اقتصادی جهت استفاده بهینه از منابع و قابلیت‌ها برای تصمیم‌گیرندگان یک مجموعه اعم از سازمان، صنعت یا کشور است (Rahmanseresht, 2011). یکی از شاخص‌های مهم پایش وضعیت صنایع، میزان رقابت‌پذیری صنایع است (Ghasemi, 2013). به واسطه اهمیت شاخص رقابت‌پذیری، این شاخص همواره در سطوح ملی، صنعت و شرکتی ارزیابی می‌شود (Mehregan et al, 2009). رقابت‌پذیری مجموعه‌ای از نهادها، سیاست‌ها و عواملی است که سطح بهره‌وری یک کشور را تعیین می‌کند تحقیقات نشان می‌دهد که هر یک از ارکان مختلف رقابت‌پذیری با همدیگر همبستگی دارند (Porter & Schwab, 2008). در موفقیت نسبی این مناطق آزاد تجاری، سه عامل اتخاذ استراتژی مناسب صنعتی و اقدامات مطلوب، دوم ایفای نقش صحیح و قدرتمند دولتها به عنوان حاکمان توسعه‌گرا و در نهایت محیط اقتصادی بین‌المللی بسیار مؤثرند (Eltejaee, 2009). ایده اصلی مفهوم رقابت‌پذیری ملی بر مدل الماس رقابتی پورتر استوار است، از دید پورتر، مزیت رقابتی پیامد چهارعامل مرتبط به هم و تعیین‌کننده خاص کشور (فراهم بودن منابع انسانی، سرمایه‌ای و فیزیکی، شرایط تقاضا، فراهم بودن بخش‌های حمایتی مرتبط و شیوه‌ها و سازوکارهای مدیریت سازمان‌ها) و دو متغیر بیرونی (شانس و دولت‌ها) است. مطابق با این دیدگاه، کشوری که به افزایش توان رقابت‌پذیری تمایل دارد، باید در همه بخش‌ها کارکرد مناسبی از خود نمایش

¹ World Economic Forum, Global Competitiveness

رقابت‌پذیری معیاری کلیدی برای ارزیابی درجه موفقیت کشورها، صنایع و بنگاه‌ها در میدان‌های رقابتی به حساب می‌آید؛ رقابت‌پذیری در سطوح مختلفی (سطح بنگاه، صنعت، منطقه، ملی و بین‌المللی «جهانی») مطرح و بررسی می‌شود (Bandarian, 2016). رقابت‌پذیری در کلیت خود متشکل از چهار جزء اساسی عملکرد بنگاه در قبال بازار، عملکرد بنگاه در قبال مشتریان، عملکرد بنگاه در قبال رقبا و عملکرد درونی بنگاه می‌باشد (Divandari et al, 2009).

چشمگیر بندر هامبورگ، ایجاد بنادر آزاد دیگری بخصوص در اروپا رقم زد (Rasgam, 2014). دقت در تجربه چین به عنوان نمونه‌ای موفق نشان می‌دهد که مسئولان امر تنها زمانی که از موفقیت چهار منطقه اقتصادی اولیه در دستیابی به اهداف تعیین شده اطمینان حاصل کردند اقدام به ایجاد مناطق مشابهی کردند و به این ترتیب تجربه‌های کسب شده را در مورد مناطق جدید به اجرا در آوردند (Khatami, 2002). رقابت، مهمترین عنصر مبنایی بازار است. و رقابت‌پذیری، داشتن توان رقابت در بازار برای کسب منافع اقتصادی است (Bandarian, 2009).

جدول ۱: مفاهیم رقابت‌پذیری

صاحب‌نظران	مفاهیم، نظریات و مدل‌های رقابت‌پذیری
Menzler & Hokkanen, 1995	سطح رقابت‌پذیری بین‌المللی یک صنعت یا یک شرکت به عوامل زیادی در سطح خرد و کلان وابسته است
Porter, 1998	چارچوب "الماس ملی (منفرد)"
Rugman et al, 1993., Moon et al, 1998	توسعه چارچوب مدل الماس به « الماس دوگانه (مضاعف) » با گستره رقابت‌پذیری کشورها در سطح بین‌المللی
Cho et al, 2006	ارائه مدل الماس مضاعف ثانویه با تمامی خصوصیات مدل‌های پیشین اعم از عوامل فیزیکی و انسانی و مسائل داخلی و خارجی، در راستای تشریح کاملتری از وضعیت رقابت‌پذیری
Moon et al, 1998	موقعیت رقابتی آن کشور در بازار بین‌المللی بین سایر کشورهای مشابه از نظر توسعه اقتصادی
Bruning, 1994	مکتب فرآیندی: در این رویکرد بجای تمرکز بر تحلیل رقابت، فرایند دستیابی به شرایط رقابتی تشریح شده و در واقع این شایستگی‌های ناشی از یک یا ترکیبی از منابع است که باعث رقابت‌پذیری می‌شوند. بنابراین رقابت‌پذیری تابع افراد، منابع و تصمیمات
Barney, 2001	دیدگاه منبع گرا ^۱ به جوانب خلاق و تطبیق‌پذیر افراد و سازمان‌ها، ضرورت توجه به عوامل داخلی و منابع و شایستگی‌های درونی
Garelli, 2005	کتاب سال رقابت‌پذیری جهان روابط بین محیط ملی یک کشور (جایی که دولت نقشی کلیدی ایفا می‌کند) و فرایند ایجاد ارزش (توسط بنگاه‌ها و افراد) بر پیامد تعامل چهار عامل رقابت‌پذیری شامل: عملکرد اقتصادی، کارایی دولت، کارایی تجارت (بازرگانی)، و زیرساخت

^۱ RBW

و شبکه‌های تولیدی-تجاری جهانی عمل می‌کنند و از سوی دیگر پایگاه‌های تولیدی تجاری مجهز و مدرن را جهت رقابت‌پذیر کردن اقتصاد ملی و کسب سهم در نظام تقسیم کار بین‌المللی، شکل می‌دهند. کارکرد جدید مناطق آزاد تنها در اقتصادهایی موفق خواهد بود که اصلاحات اقتصادی با محوریت آزادسازیهای گسترده در همه زمینه‌ها، ارتقای رقابت‌پذیری و تعامل با اقتصاد جهانی در سرزمین اصلی به عنوان اصول اساسی پیشرفت و توسعه اقتصادی-اجتماعی، مورد پذیرش و عمل قرار گرفته باشد (Islamic Parliament Research Center, 2016). امروزه مناطق آزاد دنیا با ساختارهای متفاوتی اداره می‌شوند که مهمترین آنها به شرح ذیل است. ۱- دولتی (تدوین قوانین و اداره امور مربوط به مناطق آزاد، برعهده قوه مقننه) ۲- دولت‌های محلی (در کشورهای فدرالی، دولت محلی ضمن تبعیت از کلیات مصوب در نظام فدرال، خود به تنهایی اقدام به ایجاد و اداره مناطق آزاد) ۳- کنسرسیوم (دولت مؤسس بخش قابل توجهی از سهام خود را به اعضای کنسرسیوم منتقل، و این اعضا در خصوص پذیرش سرمایه و سرمایه‌گذار، انتقال سود، سرمایه و ارز، تعرفه‌ها و سرویس‌های خدماتی و تصمیم‌گیری می‌کنند) ۴- مشارکتی (دولت، بخشی از سهام مناطق آزاد خود را به سرمایه‌گذاران عموماً حقوقی در راستای یک محور متمرکز واگذار می‌کند) ۵- خصوصی (صدور مجوز توسط دولت، در قوانین کلان تابع تصمیمات قوه مقننه کشور بوده، ولی در تعیین و تدوین سازوکارهای اجرایی و سیاستگذاری عملکرد خود مستقل است (Rafie, 2008).

تئوری‌های تجارت بین‌المللی و توسعه اقتصادی، مهمترین شاخه‌های علم اقتصاد هستند که به بحث و بررسی مناطق آزاد می‌پردازند. تجارت بین‌المللی عبارتست از روابط تجاری یعنی صادرات و واردات کالاها و خدمات بین کشورهای مختلف جهان (Ahmadzadeh, 2017). در تئوری‌های تجارت بین‌الملل، کلاسیک‌ها، براساس هزینه و برتری نسبی، Adam Smith براساس اصل تقسیم کار، تخصصی‌سازی و مزیت مطلق، David Ricardo به ارائه نظریه معروف مزیت نسبی و Heckscher-Ohlin با ارائه نظریه صادرات کالاهای سرمایه‌بر، برای کشورهایی که از سرمایه فراوانی برخوردارند و صادرات کالاهای کاربر برای کشورهای که از وفور نیروی کار برخوردارند راهبردهای توسعه اقتصادی با نگرش به تجارت بین‌الملل شامل راهبرد جانشینی واردات^۱ (راهبرد درون نگر) به عنوان اصلی‌ترین روش حصول به رشد و توسعه اقتصادی و راهبرد توسعه صادرات (راهبرد برون نگر)، منجر به تخصیص منابع در جهت استفاده از مزیت‌های نسبی توأم با کارایی و گسترش بهره‌وری کل می‌شود. در ذیل به طور کلی به جمع‌بندی پشتوانه‌های فکری رقابت‌پذیری می‌پردازیم. در دو دهه آخر قرن بیستم و آغاز قرن بیست و یکم، شاهد تحولات فناورانه و آزادسازی‌های گسترده در سطح بین‌المللی بوده ایم که منجر به شکل‌گیری نظام فنی اقتصادی و پارادایم توسعه شده است و در این راستا همه کشورها به منظور همگرایی در رویکردهای سیاستی نهادی و حرکت به سمت الگوی واحدی برای توسعه حرکت کرده‌اند (Sedighi, 2004). در این ارتباط، نسل اول مناطق آزاد، با هدف رشد صادرات در اقتصادهای درون‌نگرا و فراهم آوردن شرایط گذار از اقتصاد بسته به اقتصاد رقابتی طراحی شدند. اما در پارادایم نوین، مناطق آزاد از یک سو به عنوان حلقه واسط خوشه‌های صنعتی، بنگاه‌های داخلی و صادرکنندگان با زنجیره‌های ارزش

^۱ Import substitution strategy^۲ Endogenous strategy

جدول ۲ پشتوانه های فکری رقابت پذیری

نظریه /مکتب	مفاهیم مربوط به رقابت پذیری	ارتقاءدهنده های رقابت پذیری
مکتب اقتصادی کلاسیک	۱- همه مناطق بر پایه مزیت نسبی شان نقشی در تقسیم کار دارند. مبنای تجارت و تولید بر اساس فناوری و مبتنی بر بهره‌وری باشد.	۱- سرمایه‌گذاری در فناوری موجب ارتقای تقسیم کار و در نتیجه افزایش بهره‌وری می‌شود. ۲- تجارت آزاد موتور محرک‌های برای رشد فراهم می‌آورد.
مکتب اقتصادی نئوکلاسیک	۱- همه مناطق بر پایه ظرفیت‌های خدادادی نسبی شان نقشی در تقسیم کار دارند. ۲- تعدیل قیمت عامل مستلزم همگرایی بازده‌ها به نیروی کار و سرمایه است.	تجارت (تغییر وضعیت از خودکفایی به تجارت آزاد) موتور محرک‌های برای رشد فراهم می‌آورد
مکتب اقتصادی کینز	۱- دولت‌ها می‌تواند با موفقیت در چرخه‌های اقتصاد مداخله کنند: زمانبندی حیاتی است. ۲- همگرایی مناطق با سیاست‌گذاری اقتصادی قابل تحقق است. ۳- تمرکز سرمایه موجب افزایش بهره‌وری و رشد می‌شود.	۱- تمرکز سرمایه (نیروی کار و فناوری) ۲- سرمایه‌گذاری ۳- هزینه‌کرد دولت، از جمله سرمایه‌گذاری در حوزه عمومی و کاهش مالیات برای بنگاهها
نظریه اقتصاد توسعه	۱- مناطق "مرکز" به واسطه مزیت‌های تولیدی، پیشتازی خود را نسبت به مناطق "پیرامونی" کمتر مولد حفظ می‌کنند. ۲- رسیدن مناطق عقب افتاده به مناطق توسعه یافته با سرعت بسیار کمی اتفاق می‌افتد. ۳- سیاست‌گذاری برای رقابت پذیر کردن منطقه باید مراحل توسعه را مدنظر قرار دهد.	۱- حرکت از کشاورزی به سمت بخش‌های با ارزش افزوده بالا ۲- بازار تجارت آزاد ۳- سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ۴- صندوق (خارجی) توسعه
نظریه رشد درونزا	۱- تفاوت مناطق در بهره‌وری و رشد نتیجه تفاوت در فناوری و سرمایه انسانی است. ۲- بهبود فناوری و سرمایه انسانی موتورهای رشد هستند. ۳- تجارت آزاد می‌تواند در توسعه فناوری و رشد و در نتیجه رقابت پذیری موثر باشد. ۴- سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه می‌تواند حیاتی باشد. ۵- تربیت و ارتقای سرمایه انسانی اهمیت کلیدی دارد.	۱- سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه ۲- نوآوری ۳- آموزش ۴- سرمایه‌گذاری در آموزش و تربیت نیروی انسانی ۵- انتشار موثر دانش
نظریه تجارت جدید	۱- مزیت یا برتری یک منطقه در رقابت پذیری ناشی از موقعیت شرکت‌های تولیدکننده آن منطقه ۲- به منظور دستیابی به صرفه‌های خارجی ناشی از مقیاس به تخصص‌یابی در سطح شاخه‌های مختلف صنعت نیاز داریم. ۳- اندازه بازار داخلی برای دستیابی به صرفه‌های داخلی ناشی از مقیاس حیاتی است. ۴- سرمایه‌گذاری در نیروی کار، زیرساخت‌های تخصصی، شبکه‌های تامین کننده و فناوری‌های محلی شده صرفه‌های خارجی ناشی از مقیاس را	فاکتورهای موثر در ارتقای رقابت پذیری همان عواملی هستند که مزیت "پیشتاز بودن" را تحت تاثیر قرار می‌دهند، شامل: • نیروی کار ماهر • زیرساخت تخصصی • شبکه‌ها و تامین کننده‌ها • فناوری‌های محلی شده

افزایش می‌دهد.	
نظریه رشد نئوشومپتری	<p>۱- در این زمینه که چه چیزی باعث رشد نوآوری محلی می‌شود دو دیدگاه وجود دارد.</p> <p>• تخصص‌یابی اقتصادی منطقه‌ای</p> <p>• تنوع اقتصادی منطقه‌ای</p>
نظریه خوشه‌های صنعتی	<p>۱- مزیت رقابتی یک منطقه مبتنی است بر حضور خوشه‌های محلی شده از صنایع صادرات‌محور تخصصی شده</p> <p>۲- دو متغیر شانس و دولت تاثیر غیرقابل انکاری در سطح رقابت‌پذیری دارند.</p>
نظریه اقتصاد تکاملی	<p>۱- نظریه تکاملی بر مزیت رقابتی پویا تاکید دارد.</p> <p>۲- قابلیت‌های انطباقی یک اقتصاد منطقه ای برای ارائه واکنش مناسب به تغییرات بازار، ظهور رقبا جدید، توسعه فناوریهای جدید، مهمترین عامل حفظ سطح رقابت‌پذیری منطقه ای است.</p>
مکتب نهادگرایی	<p>۱- مزیت رقابتی یک منطقه از "غلظت" نهادهایش بدست می‌آید.</p>
نظریه اقتصاد فرهنگی	<p>۱- رقابت‌پذیری منطقه‌ای بستگی دارد به:</p> <p>• تنوع فرهنگی و مدارا که موجب رشد نوآوری، خلاقیت و کارآفرینی می‌شود.</p> <p>• تسهیلات و زیرساخت‌های مطلوب فرهنگی که کیفیت زندگی را در راستای کمک به جذب نیروی کار و کسب و کارهای ارتقاء می‌دهد.</p>
نظریه جغرافیای اقتصادی	<p>منبع اصلی این نظریات زمینه جغرافیای اقتصادی است که شامل سه جریان اصلی زیر باشد:</p> <p>• جغرافیای اقتصادی اصلی</p> <p>• اقتصاد منطقه‌ای</p> <p>• جغرافیای اقتصادی جدید</p>

اقتباس از (Martin, 2004 & 2005)

تأثیر بسیاری در موفقیت مناطق آزاد داشته باشند (Ghanimifard, 2005). کشورهای تازه صنعتی شده نظیر کره جنوبی، تایوان و مالزی با راهبرد توسعه صادرات تمایل به اصول اقتصاد آزاد و بازار دارند (Eltejaee, 2009). چین در چهار گروه مناطق توسعه

به منظور رقابت‌پذیری باید توانایی خود را به حد رقبا برسانیم. باید ریسکها و هزینه‌ها را در کاهش و استانداردها را افزایش دهیم، کشورهای هند، چین، فیلیپین، برزیل و اندونزی، از نظر نیروی کار ارزان دارای مزیت هستند و رقابت‌پذیرند (Zonour, 2005). دو عامل دخالت‌های دولت با سیاستگذاری و نظارت بر حسن اجرای امور و امنیت سرمایه‌گذاری، می‌توانند

بنادری کارآ و قدرتمند هستند. هنگ کنگ، شنزن، شانگهای در چین، بندر سنگاپور، جوهور در مالزی، جبلعلی در دوبی، تمامی مناطق آزاد کشور امارات متحده عربی، گوادر در پاکستان، بندر هامبورگ در آلمان، بندر از میر، استانبول و آرینگین در ترکیه و غیره تماماً مناطق آزاد موفق و شناخته شده ای هستند که توان عملیاتی بسیار بالایی در فعالیتهای بندری و به ویژه در حوزه ترانزیت کانتینری دارند (Rafie, 2008). تجربه سنگاپور در آسیای جنوب شرقی به عنوان چهار راه تجارت و بازرگانی جهانی در حوزه تنگه مالاکا و آسیای جنوب شرقی در ارتباط با مناطق آزاد، تجربه ای قابل اتکا است چون در تاریخ کشورها هیچ کشوری به سرعت سنگاپور نتوانسته در مدار توسعه و پیشرفت قرار گیرد (Sadri, 2007). مناطق آزاد ایران دارای مزیت‌های بالقوه رقابتی بالایی هستند که برخورداری از پشتوانه کامل دولتی، مدیریت کارآ و اعتبارات کافی و هماهنگ در میزان تحقق اهداف آنها بسیار اثرگذار است در کشور ما به دلیل عدم وجود همکاری‌ها و هماهنگی‌های لازم بین بخش خصوصی و دولتی، ضعف مدیریتی و در نتیجه عدم جذب سرمایه گذاری‌های خارجی، قوانین و مقررات دست و پاگیر منطقه، مناطق آزاد نتوانستند به موفقیت لازم دست یابند در فرآیند احیای مناطق آزاد ایران علاوه بر تغییرات ساختاری و قانونی و حضور پررنگ بخش خصوصی در گام نخست باید زیرساختها و الزامات اولیه تکمیل و توسعه یابند (Shirafkan, 2012). هنگ کنگ و سنگاپور به عنوان نماینده اقتصادهای با اندازه بازار داخلی کوچک، فرآیند توسعه صادرات خود را بر مبنای استقرار تجارت آزاد، رقابت پذیری بین‌المللی قیمت‌ها و ژاپن، کره جنوبی و تایوان با اهرم‌های توسعه صادرات، و نقش دولت ژاپن و کره جنوبی در ترکیب دو عنصر همکاری و رقابت (هم‌رقابتی) و در کشورهای جنوب شرقی آسیا نظیر اندونزی، مالزی و تایلند با چارچوب سیاستگذاری‌ها و ارائه پشتیبانی نهادی به صادرکنندگان و استقرار نظام تجارت آزاد و کشور چین با جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و

اقتصادی و فناوری^۱، مناطق پردازش صادرات^۲، مناطق محصور^۳ و مناطق توسعه صنایع دارای فناوری بالا^۴ موفقیت شایان توجهی کسب کرده است راهبرد تجاری کره، توسعه صادرات حمایت شده با تاکید بر بازاری و تثبیت قیمت‌ها و توسعه صنعتی است (Islamic Parliament Research Center, 2016). از میان مناطق آزاد جهان، تنها مناطقی موفق بوده اند و توانسته اند نقش اساسی در توسعه اقتصادی و صنعتی کشورها ایفا کنند که در جایگاه مناسب در میان بسته‌های سیاستی کل کشور داشته باشند (Eltejaee, 2009). مناطق آزاد رقابت پذیر از جمله ابزارهای توسعه اقتصادی محسوب می شوند که می توانند موجبات جذب سرمایه، انتقال تکنولوژی، آموزش نیروی انسانی و ارتباط با بازارهای جهانی را فراهم آورند (Golzadeh, 2014). اما برای موفقیت مناطق آزاد تجاری-صنعتی ضروری است یک الگوی متناسب با خط مشی‌های اقتصادی خود طراحی کنیم (Tamadon, 2005). مناطق آزاد تجاری-صنعتی در مالزی، سریلانکا، تایلند و فیلیپین، هند، پاکستان و اندونزی باعث تغییر در خط مشی توسعه و اتخاذ سیاست توسعه صادرات شده است (Armesh, 2008). سه عامل اساسی سطح پایین دستمزدها برای ایجاد مزیت، مکان یابی درست یک منطقه از نظر دسترسی و نزدیکی به بازارهای محلی، منطقه‌ای و جهانی، و سوم عامل ثبات سیاسی، به عنوان عوامل موفقیت در مناطق آزاد ارائه شده است: مطالعات اتحادیه جهانی مناطق آزاد نشان می‌دهد علیرغم وجود مشوقهای قوی مالی و پولی و سایر تسهیلات بسیاری از مناطق به واسطه شرایط سیاسی نامطلوب در عمل ناموفق بوده‌اند (Hafeznea, 2011). تمامی مناطق آزاد دنیا که در حاشیه آبهای بین‌المللی قرار دارند، مجهز به

^۱ Economic and Technical Development Zone (ETDZ)

^۲ Export Processing Zone (EPZ)

^۳ Bonded Zone (BZ)

^۴ High Technology Industrial Development Zone (HTIDZ)

جمله مناطق آزاد رقابت‌پذیر هستند. قدیمی‌ترین بندر آزاد جهان که به طور مشخص برای افزایش حجم داد و ستد پایه‌گذاری شد، بندر رومی‌ها در جزیره دالاس در دریای اژه بود که با هدف افزایش حجم مبادلات تجاری بین مصر، یونان، سوریه، شمال آفریقا، آسیا و روم تاسیس شده بود و همه داد و ستدها بدون دریافت حق گمرکی انجام می‌شد (Kamran, 2002). اما پیشگام حقیقی مناطق آزاد تجاری بندر هامبورگ است که در سال ۱۸۸۸ پایه‌گذاری شد. امتیاز خاص اعطا شده و موفقیت‌های چشم‌گیر بندر هامبورگ، منجر به ایجاد مناطق آزاد دیگر در اروپا گردید. کپنهاگ در سال ۱۸۹۴، دانزیک لهستان در سال ۱۸۹۸ و بنادر مالمو، مانگو فیدم و تریست در اروپا، سنگاپور، هنگ کنگ و ماکائو در آسیا در زمره بنادر آزادی بودند، که به تدریج تا قبل از جنگ جهانی دوم ایجاد شدند. اولین منطقه آزاد در آسیا در کشور هند و با نام کاندلا در سال ۱۹۶۵ تاسیس شد (Eftekhari et al, 2009)

توسعه صادرات و تجربه اندوزی در مورد عملکرد اقتصاد آزاد به مرحله تبدیل شدن به قطب‌های اقتصادی تجاری گام نهاده‌اند (Islamic Parliament Research Center, 2016; Sedighi, 2004). شرایط مناطق آزاد در ایران در قیاس با اینگونه مناطق در ترکیه در وضعیتی غیرقابل رقابت قرار دارند. ترکیه اصلی‌ترین رقیب صنعتی ما در منطقه خاورمیانه، به توفیقات عظیمی در مناطق آزاد خود دست یافته که از نظر ما دور مانده است. مناطق آزاد تجاری ترکیه نقشی مهم در اقتصاد این کشور دارند (Didehvar, 2008). از مهم‌ترین مناطق آزاد در کشورهای صنعتی می‌توان: بندر هامبورگ در آلمان، لینز در اتریش، مارسی در فرانسه، روتردام در هلند، سانفرانسیسکو، نیامی و نیویورک در آمریکا و نیز ناپل در ایتالیا، و شانون در ایرلند و در کشورهای جهان سوم، سنگاپور، هنگ‌کنگ، کولون در پاناما، کائوهسیونگ در تایوان واپن سینون در کره جنوبی، کاندالا و سانتاکروز در هندوستان و جبل علی واقع در امارات متحده عربی از

جدول ۳- عوامل کلیدی موفقیت مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین‌المللی

Eltejaee, 2009 Sedighi, 2004	دو عنصر همکاری و رقابت، (ایفای نقش مرکز رشد و توسعه صنعتی، ایجاد ارتباطات پیشین و پسین مناسب با اقتصاد داخلی و برآورده ساختن هدف توسعه منطقه‌ای)	کره جنوبی
Sedighi, 2004 Sadri, 2007	اتکا به فناوری اطلاعات، استقرار تجارت آزاد، اتصال قیمت‌های داخلی به قیمت‌های بین‌المللی، ایجاد ساختارهای انگیزشی بی طرف متضمن عدم تبعیض بین بازارهای داخلی و خارجی، عرضه اعتبارات صادراتی بدون یارانه و تمرکز فوق العاده بر جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی معطوف به صادرات	سنگاپور
Khorram, 2004 Eltejaee, 2009 Khalili, 2007	برخورداری از بنادری کارآ و قدرتمند و توان عملیاتی بالا در فعالیت‌های بندری و ظرفیت ترانزیت کانتینری، برخورداری از زیرساخت‌های مناسب و استفاده از قوانین بنادر آزاد، قانونمندی کامل و زیربنای لازم.	امارات
Rahnvard, 2009	ثبات سیاسی، تعهد به اقتصاد آزاد، محل استراتژیک، در دسترس بودن نیروی کار ارزان، زیرساخت‌های مناسب	جبل علی
Khorram, 2004 Eltejaee, 2009 Sedighi, 2004 Borhani, 2007	فناوری و دانش فنی که از طریق سرمایه‌گذاری خارجی، سیاست‌های خارجی سازنده و آرام، تحقق صرفه‌های ناشی از مقیاس و صرفه‌های ناشی از تجمع، حمایت مدیران ارشد کشور و بسیج امکانات کشور در خدمت مناطق آزاد، تغییر تفکر اقتصادی و همسویی اقتصادی ملی با اقتصاد جهانی، تغییر قوانین و مقررات در راه جذب سرمایه‌گذاران خارجی و ایجاد فضای مناسب توسعه، بهره‌برداری از فناوری و علم دیگران، ایجاد فضای مناسب در اقتصاد ملی، همسویی اقتصادی ملی با اقتصاد جهانی، قوانین و مقررات اقتصادی	چین
Eltejaee, 2009	اصلاحات صورت گرفته در جهت ارائه امکانات بهتر، انگیزش‌های بیشتر و مدیریت بهتر برای بهبود فضای سرمایه‌گذاری	هند
Hsieh, 2004	۱- عملکرد اقتصادی، ۲- توسعه تکنولوژی، ۳- منابع انسانی، ۴- توانمندی‌های مدیریتی	برونئی
Rong-Her et al, 2011	بهره‌وری مدیریت دولتی، نرخ پایین عوارض، ساده‌سازی رویه‌های گمرکی، قوانین و مقررات شفاف، مشوق‌های حذف مالیات	تایوان
Didehvar, 2008	ثبات سیاسی، سیاست‌های برون‌گرایانه، بازار رو به رشد داخلی، بخش خصوصی بسیار پویا، حاکمیت اقتصاد آزاد و در حال همگرایی با بازارهای جهانی، صنایع متنوع با قابلیت‌های صادرات	ترکیه

۲. مواد و روش ها

در این پژوهش جهت یافتن شناسایی و استخراج مؤلفه‌های اصلی رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری‌صنعتی در سطح بین‌المللی، از روش کیفی - مطالعات کتابخانه‌ای استفاده شده است و هدف از آن دسته‌بندی مؤلفه‌ها و عوامل رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی است. در این پژوهش نیز از فراترکیب به منظور مرور سیستماتیک پژوهش‌های قبلی در حوزه رقابت‌پذیری استفاده شده است برای این منظور، این عوامل به کمک روش فراترکیب^۵ شناسایی شده و سپس از طریق آنالیز توصیفی^۶ و آنالیز الگویی^۷ توسط نرم افزار MAXQDA طبقه‌بندی گردیده است. جامعه آماری: جامعه آماری در این تحقیق متشکل از مقالات علمی پژوهشی چاپ شده، در پایگاه‌های معتبری همچون گوگل پژوهشگر، با استفاده از پایگاه‌های داده‌ای آنلاین در دسترس (گوگل اسکولر^۸، ساینس دایرکت^۹، امرالد^{۱۰}، ایسکو^{۱۱}، پروکوئست^{۱۲}، اسپرینگر^{۱۳}، وایلی اینترساینس^{۱۴} و اینفورما ورلد^{۱۵}) و جست و جوی اینترنتی کتاب‌های مرتبط در تارنمای Bookos.org در حوزه رقابت‌پذیری هست. ملاک اندازه نمونه‌آماری در این کفایت تئوریک است. به این معنی که با بررسی بیشتر مقالات دیگر شاخص و معیار جدیدی در این حوزه نباشد. بنابراین ملاک کفایت نمونه اشباع نظری است. نمونه‌گیری در روش فراترکیب نمونه‌های انتخاب شده ماهیت غیر تصادفی دارند. ابزار گزینش اسناد علمی منتخب با روش ارزیابی و انتخاب حیاتی (کسپ) است. بنابراین فرایند نمونه‌گیری در فراترکیب با مقالات حائز اولویت بالاتر در

در زمینه رقابت‌پذیری در مناطق آزاد تجاری صنعتی تحقیق قابل توجهی وجود ندارد با این حال: Zhao و همکارانش (۲۰۱۷) در پژوهشی به بررسی نقش احداث پل در ارتقای رقابت‌پذیری شهرهای بنداری پرداختند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن بود که شهرهای بندری نسبت به شهرهای دیگر، مزیت قابل توجهی برای جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ندارند. و احداث پل‌ها زمینه جذابیت شهرهای بندری را ارتقا می‌دهد. سائر و پریانز (۲۰۱۵) در پژوهشی به معیارهای رقابت‌پذیری شهر در اروپا به منظور جذب سرمایه‌گذاری پرداختند. نتایج و یافته‌های این پژوهش مؤید آن هستند که بین شاخص‌های شناسایی شده برای جذب سرمایه‌گذاری با شاخص‌های رقابت‌پذیری شهری، رابطه معناداری وجود دارد. (Musterd and Murie) در پژوهشی با عنوان چه عواملی شهرها را رقابتی می‌سازد؟ انتخابی از تجربیات بین‌المللی انجام داده‌اند که بر قابلیت‌های حکومت ملی و محلی و همچنین نیروی انسانی در کنار زیرساخت‌های مناسب در جهت سرمایه‌گذاری و راحتی شروع کسب و کار به عنوان عواملی که شهرها را رقابتی می‌سازند تأکید شده است. در میان مطالعات رقابت‌پذیری، می‌توان به مطالعات صورت گرفته توسط Onsel و Ulengin (2002) و تقسیم‌بندی کشورها به کشورهای شدیداً رقابتی^۱، رقابتی^۲، غیررقابتی^۳ و شدیداً غیر رقابتی^۴، Kaderabkova (2005) و باون و موس (2005) اشاره نمود. نظم‌فر و همکارانش (۱۳۹۷) پژوهشی با هدف تبیین رقابت‌پذیری شهرهای ایران بر مبنای شاخص‌های اقتصادی انجام دادند. نتایج پژوهش حاکی از نابرابری شهرها در برخورداری از شاخص‌های رقابت‌پذیری اقتصادی بودند.

Meta-synthesis^۵
Descriptive Analysis^۶
Pattern Coding^۷
Google Scholar^۸
Science direct^۹
Emerald^{۱۰}
Ebsco^{۱۱}
Proquest^{۱۲}
Springer^{۱۳}
Willey Interscience^{۱۴}
Informaworld^{۱۵}

Highly competitive countries^۱
Competitive countries^۲
Non competitive countries^۳
Highly non competitive countries^۴

متدولوژی کسب آغاز شده و با رسیدن به کفایت تئوریک خاتمه می‌پذیرد. یکی از اصلی‌ترین بخش‌های هر تصمیم‌گیری جمع‌آوری داده‌ها می‌باشد. چنانچه این کار به شکل منظم و صحیح صورت پذیرد کار تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری از داده‌ها با سرعت و دقت خوبی انجام خواهد شد. در این پژوهش از ابزارهای مطالعه کتابخانه‌ای و وب‌گردی استفاده شده است. رویکرد متداول در شناسایی و نقد پژوهش‌های صورت پذیرفته در زمینه عوامل موثر بر موفقیت و رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری‌صنعتی در عرصه داخلی و خارجی است. به‌کارگیری منابع علمی معتبر نظیر نشریات علمی پژوهشی داخلی و خارجی، مطالعه مقالات و رجوع به انتشارات معتبر از جمله عواملی است که بر غنای مطالعه کتابخانه‌ای می‌افزاید. یکی از روش‌های مورد استفاده برای گردآوری داده‌ها در این پژوهش روش کتابخانه‌ای است. در راستای این تحقیق، پژوهشگر باید با مراجعه به کتب، پایان‌نامه و مقالات مرتبط با موضوع عوامل موثر بر رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری‌صنعتی به بررسی سوابق پژوهشی در این زمینه پرداخته و با گردآوری و تجزیه و تحلیل یافته‌های این پژوهش‌ها به یک جمع‌بندی و نتیجه‌گیری علمی برسد. ابزاری به منظور دسترسی به جدیدترین داده‌ها آمارهای جهانی، روندها و اطلاعات آخرین مقالات علمی منتشر شده است. همچنین استفاده روزآمد از جدیدترین مقالات چاپ شده الکترونیکی از جمله محاسن وب‌کاوی است. شایان ذکر است با توسعه روزافزون فناوری اطلاعات مطالب متنوع و بی‌شماری در خصوص مسائل رقابت‌پذیری به چاپ می‌رسد، بنابراین ملاک ما از گزینش مطالب رجوع به مقالات معتبر و داده‌های موثق استروایی^۱ و پایایی^۲ از جمله واژگان متداول در روش پژوهش محسوب می‌شوند؛ اما ماهیت و تعریف این واژگان در روش پژوهش کیفی و کمی متفاوت است. اصولاً برخی از پژوهشگران بر این باورند که در پژوهش کیفی

جدول ۴- جدول توافقی در محاسبه آمار کاپا (Ghasemi, 2013)

		پاسخ دهنده نخست		
		بله	خیر	جمع
پاسخ دهنده دوم	بله	A	B	M ₁
	خیر	C	D	M ₀
جمع		N ₀	N ₁	N

پارامترهای d و a نشان دهنده توافق و b و c نشان دهنده عدم توافق میان دو متن/پاسخ دهنده است. پارامتر توافق مشاهده شده $p_0 = a + d$ و درصد احتمال توافق انتظاری از رابطه زیر: (رابطه ۱)

$$kappa = \frac{p_0 - p_e}{1 - p_e}$$

که در آن P_0 ، میزان توافق مشاهده شده و P_e ، میزان توافق مورد انتظار است. مقدار کاپا، عددی بین صفر تا یک است و هرچه مقدار آن به عدد یک نزدیکتر باشد، نشان از توافق بیشتر بین مرورگران است (Hajipour, 2017). این ضریب ثبات و همبستگی نمرات بین مشاهده‌کنندگان یا ارزیابان مختلف یک موضوع را می‌سنجد (Downing, 2004). کاپا زمانی کاربرد دارد یک ابزار، بر روی افراد مشابهی توسط دو یا چند مصاحبه‌گر در راستای توافق کلی در مورد ابزار دست یابیم (Webb, 2006). در این پژوهش، شاخص کاپا 0,712 محاسبه شد که نشان دهنده توافق بالا بین مرورگران است. در این پژوهش، تمامی ۷۴ مطالعه و

^۱ Validity
^۲ Reliability

مورد مطالعه انجام دهد و یافته‌های پژوهش‌های قبلی را با یکدیگر ترکیب کند، درگذر این بررسی، ابعاد و مؤلفه‌های مکنون در مسئله بهتر بازنمایی می‌شود. بنابراین فراترکیب به بازنمایی نتایجی بیش از هر یک از مطالعات قبلی کمک می‌کند سندلوسکی و باروسو الگوی هفت مرحله‌ای را به این منظور ارائه داده اند (Sandelowski, 2007).

گام نخست: تنظیم سؤال پژوهش: نخستین سؤال برای شروع فراترکیب چه چیزی^۸ است. در پژوهش حاضر عوامل کلیدی موفقیت رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین‌المللی مورد سؤال قرار گرفته است. در ادامه سؤالی نظیر چه کسی^۹؟ چه وقت^{۱۰} و چگونه^{۱۱} طرح می‌شود.

گام دوم بررسی متون به صورت نظام‌مند: در این مرحله پژوهشگر به جستجوی سیستماتیک مقالات منتشرشده در مجلات علمی مختلف تمرکز می‌کند پژوهشگر کلمات کلیدی مرتبط را گزینش می‌کند، و با جستجو، مطالعات منتخب را مشخص می‌کند، همچنین واژه‌های جستجوی جدیدی را نیز برای جستجو در اینترنت شناسایی می‌کند.

گام سوم: جستجو و انتخاب مقالات مناسب: در ابتدای فرایند جستجو پژوهشگر مشخص می‌کند که آیا مقالات یافت شده متناسب با سؤال پژوهش می‌باشد یا خیر. بدین منظور مقالات منتخب چندین بار مورد بازبینی قرار می‌گیرد. در این گام، پژوهشگر در هر بازبینی تعدادی از مقالات را رد می‌کند. ابزاری که معمولاً برای ارزیابی کیفیت مطالعه اولیه پژوهش کیفی استفاده می‌شود. پیش از کدگذاری متون، با بهره‌گیری متدولوژی کسپ^{۱۲}، اسناد فیلتر شدند روش ارزیابی حیاتی کسپ است (شکل ۱). بر اساس شاخص کسپ اهداف پژوهش، منطق پژوهش، طرح پژوهش،

شاخص‌های احصا شده، از نظر کیفیت توسط خبرگان تایید شده است. هرچند نحوه اعتبارسنجی در مطالعات کیفی فراترکیب، مورد بحث است، اما آنچه مورد اجماع بیشتر پژوهشگران است، اعتبارسنجی یا به عبارتی کنترل کیفیت این مطالعات است (Norouzi et al, 2014). برای اطمینان از اعتبار نتایج با معیارهای خاص پژوهش کیفی، بررسی‌های لازم شامل مقبولیت^۱ (روش‌های بازنگری توسط خبرگان) و قابلیت تائید^۲ (استفاده از خبرگان به منظور بازبینی و تایید) صورت گرفت. روش پژوهش؛ امروزه انجام پژوهش‌های ترکیبی که عصاره تحقیقات انجام‌شده در یک موضوع خاص را به شیوه نظام‌مند و علمی فراروی پژوهشگران قرار می‌دهد، به طور روزافزون گسترش یافته است، یکی از روش‌هایی که به منظور بررسی، ترکیب و آسیب‌شناسی پژوهش‌های گذشته در چند سال گذشته معرفی شده است فرا مطالعه^۳ است که به طور کل از چهار قسمت فرا تحلیل^۴ (تحلیل کمی محتوای مطالعات اولیه)، فراروش^۵ (تحلیل روش‌شناسی مطالعه‌های اولیه)، فرا نظری^۶ (تحلیل نظریه‌های مطالعات اولیه)، فرا ترکیب^۷ (تحلیل کیفی محتوای مطالعات اولیه) تشکیل شده است (Bench & Day, 2010). در این پژوهش روش فراترکیب به کار گرفته شده است. فراترکیب اطلاعات و یافته‌های استخراج شده از مطالعات کیفی دیگر با موضوع مرتبط و مشابه را بررسی می‌کند. در نتیجه، نمونه‌ی مورد نظر برای فراترکیب، از مطالعات کیفی منتخب و بر اساس ارتباط آنها با سؤال پژوهش تشکیل می‌شود به عبارتی، فرا ترکیب، ترکیب تفسیر داده‌های اصلی مطالعات منتخب است.

مراحل انجام فرا ترکیب؛ فراترکیب مستلزم آن است که پژوهشگر بازنگری دقیق و عمیقی را نسبت به سند

^۶ What

^۷ who

^۸ When

^۹ How

^{۱۰} CASP: Critical Appraisal Selection Process

^۳ Credibility

^۴ Confirmability

^۱ Meta-Study

^۲ Meta-Analysis

^۳ Meta-Method

^۴ Meta-Theory

^۵ Meta-synthesis

چیزی	تجاری-صنعتی در سطح بین‌المللی کدام اند؟
محدودیت (When)	چارچوب رقابت‌پذیری مناطق آزاد
زمانی	تجاری-صنعتی در سطح بین‌المللی
چگونگی (How)	چگونه است؟
انجام	

نمونه برداری، جمع‌آوری داده‌ها، انعکاس‌پذیری، ملاحظات اخلاقی، دقت در تجزیه و تحلیل، بیان روشن یافته‌ها، ارزش پژوهش موردبررسی قرار می‌گیرد. در پژوهش حاضر پس از فیلتر مقالات از طریق ابزار کسپ و بر اساس رسیدن به اشباع تئوریک تعداد نهایی مقاله‌ها به عدد ۷۴ رسید.

پارامترها	پرسشها
چه (What)	مؤلفه‌های رقابت‌پذیری مناطق آزاد

شکل ۱. خلاصه‌ای از فرآیند فیلتر مقالات

۳. نتایج

گام چهارم، استخراج نتایج: پس از گزینش اسناد و گزارش‌های برگزیده، نوبت به استخراج کدها از متون است، برای استخراج کدها سؤالات تحقیق مورد نظر می‌باشد. پرسشهای تحقیق عبارت اند از:

- عوامل کلیدی موفقیت رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری‌صنعتی در سطح بین‌المللی کدامند؟
  - چارچوب رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری‌صنعتی در سطح بین‌المللی چگونه است؟
- لازم به ذکر است که در پژوهش حاضر ۱۰۹۷ کد در نرم افزار مکس کیو دی ای ارجاعی شناسایی شد. از این حیث با در نظر گرفتن فراوانی در مجموع ۲۷۴ کد با فراوانی استخراج شد، در میان کدهای شناسایی شده، به کارگیری مدیران متخصص (۳۹ ارجاع)، ثبات اقتصادی و شکل‌گیری اقتصاد مبتنی بر دانایی (۳۴ ارجاع)، ثبات سیاسی و سیاست‌های خارجی سازنده (۳۳ ارجاع)، بسترهای نهادی (۳۰ ارجاع)، اجرای رویکردهای مبتنی بر فناوری، شایستگی و ساختار (۲۷ ارجاع)، همکاری هوشمندانه و ارتباط موثر با بازارهای بین‌المللی (۲۴ ارجاع)، همسویی اقتصادی ملی با اقتصاد جهانی (۲۳)، پیاده‌سازی استراتژی هم‌رقابتی و تعیین اولویت‌های رقابتی مبتنی بر مزیت‌های رقابتی (۲۱)، مدیریت عملکرد (۱۹ ارجاع)، در زمره مهم‌ترین کدهای شناسایی شده بود.

گام پنجم، تجزیه و تحلیل و ترکیب یافته‌های کیفی؛ در پژوهش حاضر، ابتدا تمام عوامل استخراج شده و از مطالعات را به عنوان کد در نظر گرفته می‌شود سپس با در نظر گرفتن مفهوم هریک از کدها، آن‌ها در یک مفهوم مشابه دسته‌بندی می‌شود به این ترتیب مفاهیم تم‌های پژوهش شکل داده می‌شود. مبنای دسته‌بندی این کدها برحسب میزان تشابه کدهای مختلف با یکدیگر است در زیر نمونه‌ای از کدگذاری را مشاهده می‌کنید. در هر تم تعدادی کد به عنوان نمونه آورده شده است.

گام ششم: کنترل کیفیت؛ ضریب کاپا تحت عنوان ملاک ارزیابی پایایی درونی^۱ نیز یاد می‌شود، جهت ارزیابی کیفیت، نتایج در اختیار یکی از خبرگان قرار می‌گیرد تا به وسیله شاخص کاپا^۲ مورد بررسی قرار گیرد. پژوهشگران بر این باورند چنانچه این ضریب از ۰/۶ بالاتر باشد، این ضریب مقدار خوبی را دارا است. همچنین ضریب معناداری کمتر از ۰/۵ گویای وجود رابطه کدگذاری میان دو سند بررسی شده است، جدول ۶ معرف جدول توافقی میان کدینگ یکی از خبرگان و نگارنده در خصوص یکی از متون است؛ و با توجه به عدد معناداری ۰/۰۰۰ و مقدار ضریب کاپا (۰/۷۱۲)، این شاخص مورد پذیرش قرار می‌گیرد.

¹ nterior Reliability

² Kappa

جدول ۵. طبقه بندی کدها، تم و مقوله

مقوله ها	تم	کد	منابع
مؤلفه های اقتصادی	ثبات اقتصادی (۳۴)، استراتژی هم‌رقابته (۲۰)، توسعه صنعتی، ارتباطات پیشرو و پسرو با اقتصاد داخلی، تحقق اهداف توسعه منطقه‌ای، استقرار تجارت آزاد، تعهد به اقتصاد آزاد (۲)، همسویی اقتصادی ملی با اقتصاد جهانی (۲۱)، قوانین و مقررات اقتصادی (۱۰)، عملکرد تصادی (۵)، ساز و کارهای تأمین مالی، عوامل خارجی، شاخص‌های عینی عملکرد (۵)، شاخص‌های ذهنی عملکرد، چابکی، تعیین اولویتهای رقابته (۲۰)،	تمرکز بر جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی معطوف به صادرات (۷)، مشوق‌های سرمایه‌گذاری (۹)، معافیت‌های وسیع مالیاتی جهت رقابت‌پذیری، اتصال قیمت‌های داخلی به قیمت‌های بین‌المللی، اعتبارات صادراتی، در دسترس بودن نیروی کار ارزان (۱۵)، سرمایه و اعتبارات (۱۸)، ساختار صنعت، موضع یابی رقابته، زنجیره ارزش (۷)، اندازه بازار (۵) جذب سرمایه‌گذاری خارجی (۲۲)، سرمایه‌گذاری داخلی (۱۴)، انگیزه‌های نرم، شامل مزیت‌های مالیاتی و امتیازات خاص تجاری، ثبات و یکنواختی سیاست‌های اقتصاد کلان (پولی و مالی) ۱۳ و نرخ ارز (۱۲)، کاهش دخالت بخش دولتی (۸)، کارآمد کردن سیستم بانکی و بیمه‌ای و ایجاد شعبه از بانک‌های معتبر بین‌المللی (۱۴)، امنیت و بازدهی فضای سرمایه‌گذاری (۱۵)، استراتژیهای بازار استاندارد، محلی، و منطقه‌ای؛ استراتژیهای شرکتی مبتنی بر هزینه، ارائه تسهیلات بانکی به طرح‌های با توجیه اقتصادی و فنی (۱۱)، تشکیل شرکت‌های چندملیتی (۱۳)، تأمین مالی داخلی (۵) امکانات مالی و نقدینگی مناسب (۹)، قوانین متناسب با الزامات مناطق آزاد (۶)، تحقق صرفه‌های ناشی از مقیاس، و صرفه‌های ناشی از تجمع، بهبود فضای سرمایه‌گذاری، بازار رو به رشد داخلی (۸)، بازگشت فروش (۷) و گردش موجودی (۴)، نوع بازار (۵)، بازار بین‌المللی (۸)، تسریع در رسیدگی به درخواست‌های سرمایه‌گذاری (۹)، بخش خصوصی بسیار پویا (۱۲)، حاکمیت اقتصاد آزاد (۱۳)، صنایع متنوع با قابلیت‌های صادرات، کارآیی عملیاتی (۹)، تقویت و معرفی بورس کالا و بورس اوراق بهادار بین‌المللی (۸)، نرخ پایین عوارض، مشوق‌های حذف مالیات، معافیت از حقوق گمرکی (۵)، ثبات ارزش پول، فراهم بودن ارز، وجود شرکت‌های فعال، حمایت‌های تعرفه‌ای، صنایع پیشنه‌ای، بنیة تولیدی (۶)، چگونگی وضعیت کشورها در زمینه مراحل رشد اقتصادی، خلق مزیت، توجه به مزیت نسبی (۵)، مزیت رقابته (۱۳)، نزدیکی به بازارهای مصرف داخلی (۳)، منابع انسانی (۳)، بازارهای پولی و مالی، هزینه‌های تولید، آزادسازی اقتصادی (۷)، مالکیت خصوصی (۸) و ضرورت کاهش مداخلات دولتی در امور اقتصادی (۲)، حق آزاد نقل و انتقال سرمایه و ارز در منطقه (۲)، و شکل‌گیری اقتصاد مبتنی بر دانایی (۳۴)، حرکت در جهت یکپارچگی اقتصادی، بانکداری و فورواردینگ، صنعت پیشرفته، سودآوری، سهم بازار، نوآوری، کارایی و ایجاد مزیت استراتژیک، بلوغ خوشه‌ها و صنایع مرتبط، تعالی و بلوغ کسب و کارهای منطقه و.....	Yücer & Siroën, 2014., Rong et al, 2011., Rong-Her, 2014., Söderbaum, 2015., Hsieh, 2004., Zaki et al, 2015., Wu, 2009., Porter, 2002., Clark, 2000., Cho, 2002., Hamalainen, 2003., Lee, 2000., Martin, 2003., Porter, 2002., Brenes et al, 1997., Wysokinska, 2003., Balabanis, 2003., Barney, 1991., Dhanraj, 2003., Majocchi, 2005., Singh, 2009., Hamalainen, 2003., Yang, 2004., Milan, 1998., Clark, 2000., Carayannis, 2010., Demeter, 2003., Maslen & Platts, 2005., Holsa P, 2001., White & Griffith, 1997., Booth, 2005., Eltejaee, 2009., Sedighi, 2004., Borhani, 2007., Khorram, 2004., Rahnavard, 2009., Khalili, 2007., Sadri, 2007., Eftekhari et al, 2009., Taghvi, 2010., Karimikia & Moghdam, 2012., Azizeyanfar & Ghasemi, 2006., Badri, 1996., Kivani, 2012., Hafezn ea, 2011., Rahnavard, 2011., Islamic Parliament Research Center, 2016., List, 2002., Armesh, 2007., Rahbar, 2014., Mamipour et al, 2014., faizi, 2000., Ehsandar, 2009., Mirzaei, 2007., Tahaghoghi, 2006., Sammeti, 2007., Latifi, 2005., Mohamadirad, 2007., Guogerdchian, 2009., Rafie, 2008

..Mousaie,2007.,Khatam
i, 2013 ., Tari ,2005

Cho,2002.,
Söderbaum,2015.,
Martin,2003.,Porter,199
0.,Milan,1998.,Eltejaee,
2009., Borhani,
2007.,Taghvi,2010.,
Karimikia &
Moghdam,2012.,
Rahnavard,
2011.,Islamic
Parliament Research
Center ,2016.,Rahbar ,
2014.,Mamipour etal
,2014.,faizi,2000.,
Mirzaei,
2007.,Tahaghoghi,2006.
,Badri,1996.,Pourjafar,2
006.,Taghizadeh,2013.,,
Hafeznea,2011.,Rezaie,
2006.,Asgharizadeh,
2007.

Clark,2000.,Hamalainen
,2003.,
Eltejaee,2009.,Borhani,2
007.,
Taghvi,2010.,Karimikia
&Moghdam,2012.,Rahn
avard,2011.,Islamic
Parliament Research
Center
,2016.,Rahbar,2014.,Ma
mipour et al, 2014., faizi
,2000., Mirzaei,
2007.,Tahaghoghi,2006.
,Badri,1996.,Pourjafar,2
006.,Taghizadeh,
2013.,,Hafeznea,2011.,R
ezaie,
2006.,Asgharizadeh,200
7.,Eftekhari et al,2009.,
Taghvi
,2010.,Azizeyanfar&Gh
aseemi,2006.,Badri,1996.
,Kivani,2012.,
Hafeznea,2011.,Rahnav
ard, 2011 .,Zonouri,
2005., Aghaei, 2004.,
Esllamnia,2007.,Davare
yan,2007.,Esfandeyari,
2007,

مکان استراتژیک (۱۱)، منابع خدادادی و جذابیت‌های جغرافیایی (۶)، استفاده از منابع طبیعی، جاذبه‌های گردشگری مناطق آزاد (۹)، موقعیت کشورها از نظر برخورداری از منابع طبیعی و جغرافیایی؛ منابع طبیعی و جغرافیایی (۸)؛ دسترسی به آب‌های آزاد (۶)، موقعیت ترانزیتی (۹)، تعداد همسایگان (۴)، دسترسی به تولیدکنندگان، موقعیت مکانی درست (۹)، دسترسی به بازار منطقه و بین‌المللی، قابلیت‌های منطقه‌ای (۱۲) ماهیت منطقه‌گرایی

انتخاب محل
استراتژیک (۴)، مکان
یابی (۸)، دسترسی
فیزیکی به بازارهای
محلی، منطقه‌ای و
جهانی (۴)

مؤلفه‌های جغرافیایی

روابط بین‌المللی (۳)، حاکمیت قانون، کنترل فساد، ثبات سیاسی و قدرت تصمیم‌گیری (۱۸)، ثبات همه‌جانبه و فضای سیاسی مناسب (۹)، مناسبت‌های بین‌المللی (۸)، روابط بین‌المللی (۶)، ثبات داخلی و تمرکز سیاسی و ثبات در قوانین (۱۴)، فضای سیاسی به دور از تشنج (۷)، برخورداری از صلح و آرامش (۹)، روابط بین‌المللی کم‌تشنج و رعایت تعهدات بین‌المللی (۱۳)، داشتن انسجام و قدرت مدیریت متمرکز (۹)، پابندی به قوانین و قواعد بین‌المللی (۷)، تنش‌زدایی و ثبات سیاسی (۹) ارتباط موثر با بازارهای بین‌المللی (۱۶)،

ثبات سیاسی (۳۳)،
سیاست‌های خارجی
سازنده و
آرام (۳۳)، همکاری
هوشمندانه با کشورهای
موفق در این
عرصه (۲۲)، پیوند با
بازارهای بین‌المللی (۲۲)،

مؤلفه‌های سیاسی و تصمیم‌گیری سیاسی

- ایجاد فضای مناسب توسعه (۸)، شرایط زندگی، شرایط مناسب فرهنگی (۸)، شهرت، خدمات حمایتی (۹)، باورها و شرایط اجتماعی (۱۱)، یکپارچه سازی فعالیت های فرهنگی و اجتماعی (۱۰)
- ایجاد ساختارهای انگیزشی (۷) ، عدم تبعیض بین بازارهای داخلی و خارجی (۵)، تغییر تفکر اقتصادی (۴)، ایجاد فضای مناسب، بهبود فضای سرمایه‌گذاری (۴)، عوامل محیطی (۸)، زمان مناسب، داشتن اجماع نظر در زمینه هدفهای ایجاد و گسترش مناطق آزاد (۸)، هماهنگی مجریان و مردم (۷)، خدمات همگانی مناسب (۹)، یکپارچه‌سازی فعالیت‌ها جهت تاثیرگذاری در حوزه فرهنگی (۱۰)، جلب مشارکت مردم (۱۱)، فضای مساعد حقوقی و اجتماعی (۴)، مشارکت همگانی برای بهبود فضای رونق و توسعه (۵)، تأمین فضای باز کار و زندگی اجتماعی، محیط شهری توسعه یافته (۶)، اجماع و تفوق نظر اجتماع در مورد اهداف مناطق آزاد (۸)، بهبود سطح استانداردهای زندگی و رفاه (۹)، ایجاد شرایط و چارچوبی برای رونق و کامیابی در جامعه (۶)، دستیابی به استانداردهای بالای زندگی و رفاه اجتماعی (۱۲) اجماع یا اتفاق آراء
- Hamalainen,1999.,de la Reza, 2015.,Kovacic,2007., Smith,1995., HolsaPle,2001., Eltejaee,2009.,Borhani,2007., Taghvi,2010.,Karimikia & Moghdam,2012.,Rahnavard, 2011.,Islamic Parliament Research Center, 2016., Rahbar, 2014.,Mamipour et al, 2014., faizi, 2000., Tahaghoghi, 2006., Badri,1996.,Pourjafar,2006.,Taghizadeh,2013.,Hafeznea,2011., Rezaie, 2006.,Eftekhari et al, 2009.,Taghvi,2010.,Aziz eyanfar&Ghasemi,2006.,Badri,1996., Kivani,2012.,Hafeznea, 2011., Rahnavard,2011.,Zonouri, 2005., Aghaei,2004.,Eslamnia, 2007., Davareyan,2007.,Esfandeyari, 2007.,Sadri,2007.,Khorram,2004.,List,2000.,khalili,2008.,Tahaghoghi,2006.,Ahmadzadeh,2017., Ebrahimzadeh2011

- Rong-Her, 2014., Hsieh, 2004., Helpman, 2012., Porter, 1990., Clark, 2000., Meliciani, 2002., Yang, 2004., Brenes et al., 1997., Milan, 1998., Smith, 1995., Booth, 2005., Eltejaee, 2009., Sedighi, 2004., Borhani, 2007., Khorram, 2004., Rahnavard, 2009., Khalili, 2007., Sadri, 2007., Eftekhari et al., 2009., Taghvi, 2010., Karimikia & Moghdam, 2012., Azizyanfar & Ghasemi, 2006., Badri, 1996., Kivani, 2012., Hafeznea, 2011., Rahnavard, 2011., Islamic Parliament Research Center, 2016., List, 2002., Armesh, 2007., Rahbar, 2014., Mamipour et al., 2014., faizi, 2000., Ehsandar, 2009., Mirzaei, 2007., Guogerdchian, 2009., Rafie, 2008., Mousaie, 2007., Khatami, 2013., Tari, 2005., Tahaghoghi, 2006., Sammeti, 2007., Latifi, 2005., Mohamadirad, 2007., Rong-Her, 2014., Rong et al., 2011., Hsieh, 2004., Yücer & Siroën, 2014., Porter, 1998., Clark, 2000., Ambastha, 2002., Porter, 1990., Bagchi, 2001., Cho, 2002., Wakelin, 1998., Milan, 1998., Dess, 2003., Cho, 2002., Hamalainen, 2003., Lee, 2000., Heng, 2005., White & Griffith, 1997., Ghanimifard, 2005., Zonour, 2005., Sedi
- توان عملیاتی بالا در فعالیتهای بندری (۶)، ظرفیت ترانزیت کانتینری (۷)، فناوری (۱۴)، امکانات بهتر (۱۲)، توسعه سیستم اسناد الکترونیکی، توسعه تکنولوژی، تسهیلات تقویت زیرساخت (۴)، صنایع با تکنولوژی بالا (۸)، بانکهای اطلاعاتی (۷)، تکنولوژی تولید و اطلاعات (۶) شبکه ریلی و جاده‌ای، تقویت و تسریع زیرساخت (۱۳)، بودجه دولت در زیرساخت (۱۱)، توسعه امکانات و ابزارها، امکانات و تجهیزات سخت افزاری، انتقال فناوری (۸)، تسهیلات حمل و نقل و ارتباطی خوب، منابع مطمئن آب، برق و انرژی، فرودگاه، ارتباطات زمینی، حمل و نقل دریایی، انگیزه‌های سخت، شامل فراهم نمودن زیربنای فیزیکی و خدمات ضروری برای تولید (۶) زیرساخت فیزیکی، رفاه شهری، اطلاعات و ارتباطات، اداری، بازار سرمایه، علمی و نوآوری، زیرساخت بازارها و شرایط تقاضا و زمینه رقابت
- اتکابه فناوری اطلاعات (۱۳)، برخورداری از بنادری کارا و قدرتمند (۱۱)، تاسیسات زیربنایی (۹)، زیرساخت‌های مناسب (۱۸) زیربنای صنعتی توسعه یافته (۹)، ایجاد بسترهای نهادی بهینه (۳۰)، رویکردهای مبتنی بر فناوری (۱۶) (فناوری رقابت پذیری (۲۵)
- مدیریت کارا، بهره‌وری مدیریت دولتی، سیاستگذاری و برنامه ریزی (۵)، مطالعات امکان سنجی، تسهیل، شفاف سازی و اصلاح قوانین (۹)، رویکردهای مبتنی بر شایستگی (سازمان یادگیرنده و بنچ مارکینگ) (۲۵)، حمایت‌ها و
- استفاده از قوانین بنادر آزاد (۸)، قانونمندی کامل (۱۹)، به‌کارگیری مدیران متخصص (۳۹)، دانش فنی (۸)، بسیج امکانات کشور در خدمت مناطق (۱۰)، تغییر قوانین و مقررات، بهره‌ر از علم دیگران، مقررات انگیزشی (۱۳)، کوچک‌سازی و چابک‌سازی مناطق آزاد (۸)، نظارت بر اجرای قوانین و اجرای بودجه ریزی عملیاتی (۶)، سیاست‌های برون‌گرایانه (۹)، توسعه منابع انسانی (۱۰)، توانمندسازی مدیران (۱۸)، توانمندسازی کارکنان (۱۵)، ساده‌سازی رویه‌های گمرکی (۵)، قوانین و مقررات شفاف (۱۰)، کارگر ماهر (۱۶)، آمار و اطلاعات، الزامات اجرایی و خط مشی‌گذاری، پشتیبانی قانونی دولت، خدمات در سطح جهانی، سازمان‌های اجرایی کارآمد، یادگیری، بازاریابی، نوآوری (۱۴) کارایی دولت (۱۵)، سهولت کسب و کار (۱۳)، کاهش وابستگی درآمد سازمانهای مناطق آزاد از محل واردات (۲)، استانداردهای مشخص برای ارزیابی و مدیریت عملکرد مناطق آزاد (۱۹)، ارتباطات، خدمات‌دهی و خدمات‌رسانی (۲)

- سیاست‌های دولتی (۷)، هم‌افزایی در میان بنگاه‌ها، بازارها، دولت، یکپارچه‌سازی فعالیت‌ها، سازماندهی، جهت‌گیری استراتژیک، حمایت مدیران ارشد کشور، همگرایی با بازارهای جهانی، استفاده از شاخص‌های اندازه‌گیری عملکرد در منابع انسانی، تعیین جایگاه مناطق آزاد در اسناد توسعه‌ای کشور، تعیین اصولی اهداف مناطق آزاد، استفاده اثربخش از فرصت‌های محیطی
- وحدت‌رویه و پشتیبانی مدیریت ملی از مناطق آزاد (۷)، تنظیم سند راهبردی توسعه مناطق آزاد تجاری (۱۲)، اولویت‌بندی نیازها (۳)، همزمانی اجرا، نظارت و بهره‌برداری، سیستم اداری فاقد جنبه‌های بوروکراتیک در منطقه آزاد (۴)، اصلاح قوانین اداره مناطق آزاد و قانون ارزش افزوده، جذب نیروهای متخصص و کارآمد و مدیران کارآفرین در مناطق آزاد (۱۷) آموزش و تربیت نیروی انسانی متخصص (۲۵)، مشتری (۳)، هم‌رقابتی (۲۲)، وجود انسان‌های بهره‌ور، حمایت قانونی، هماهنگی با عوامل محیط ملی، تعادل مناسبی در بین نیروهای ساختار داخلی، برنامه ریزی استراتژیک و طراحی راهبردی (۱۸)، سازماندهی و ساختار مناسب (۲۵)، چگونگی مدیریت مناطق آزاد، سازگاری فرآیندهای مدیریتی (۴)، تعامل بین محیط کلان ملی و ویژگی‌های محیط وظیفه‌ای، یکپارچه‌سازی فعالیت‌ها جهت تاثیرگذاری در حوزه بازار و عملیات، پیش‌بینی ،
- ghi
 ,2004.,Sadr,2007.,Shirafkan,2011.,Rafie,2008.,Hafeznea,2011.,Taghizadeh,2010.,Zenis et al,2001.,Booth,2005.,Moutinho,2002.,HolsaPPl,2001.,Eltejaee,2009.,Sedighi,2004.,Borhani,2007.,Khorram,2004.,Rahnavard,2009.,Khalili,2007.,Sadri,2007.,Eftekhari et al,2009.,Taghvi,2010.,Karimikia & Moghdam,2012.,Azizeyanfar & Ghasemi,2006.,Badri,1996.,Kivani,2012.,Hafeznea,2011.,Rahnavard,2011.,IslamicParliament Research Center ,2016.,List,2002.,Armesh,2007.,Rahbar,2014.,Mamipour et al,2014.,faizi,2000.,Ehsandar,2009.,Mirzaei,2007.,Tahaghoghi,2006.,Sammets,2007.,Latifi,2005.,Mohamadirad,2007.,Guogerdchian,2009.,Rafie,2008.,Mousaie,2007.,Khatami,2013.,Tari,2005.,Saedi,2006.,Asfia,2005.,Jabbarzadeh,2007.,Eslamnia,2011.,Zammani,2012.,Shaddel,2006.,Ghabezi,2012.

جدول ۶- آزمون توافق میان پژوهشگر و یکی از خبرگان در کدگذاری یکی از متون

تعداد مشاهدات معتبر	مقدار	انحراف معیار برآوردی	برآورد T^b	معنی‌داری برآوردی (Sig)
درجه توافق کاپا	0/712	0/155	4/113	0/000

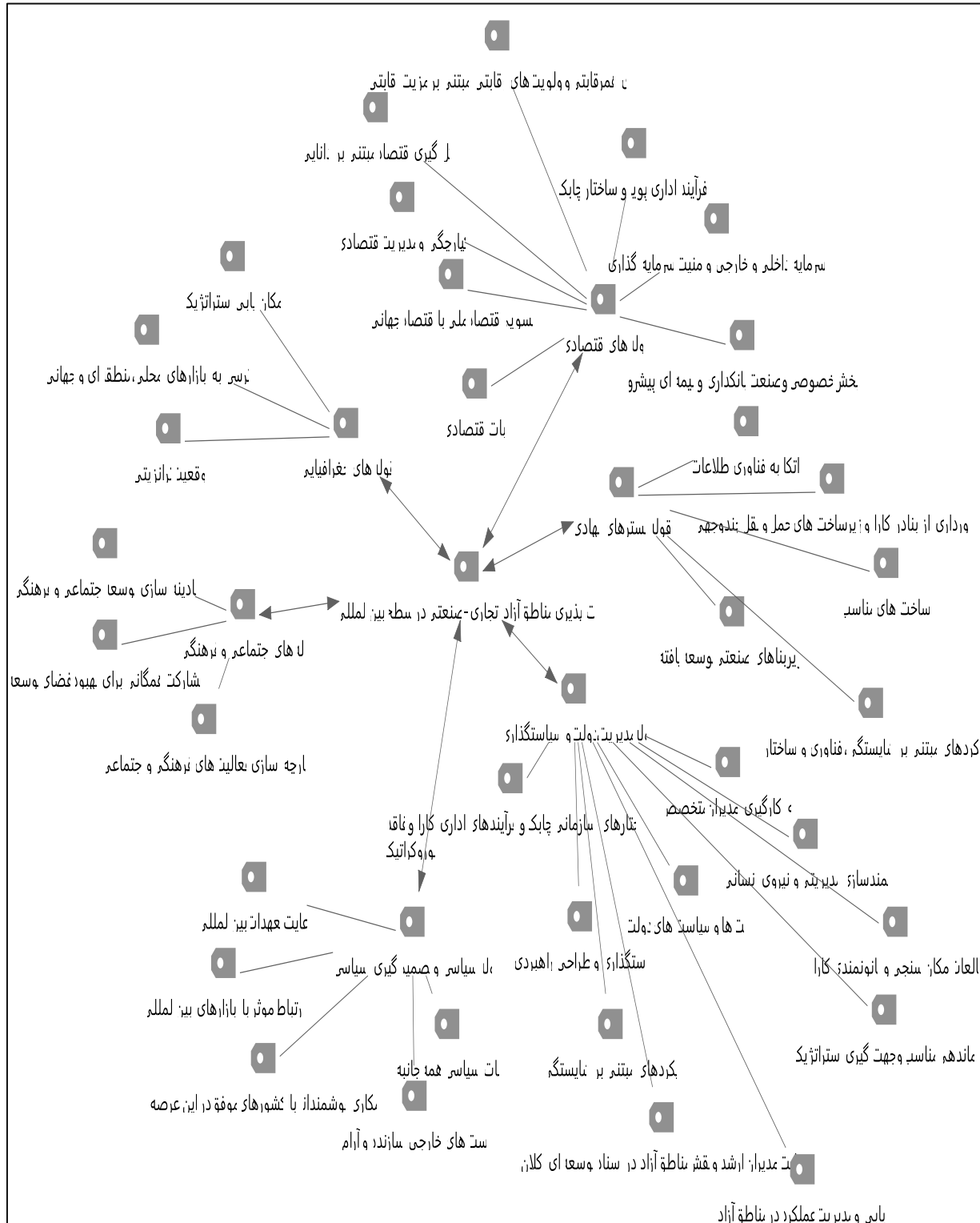
۴. بحث و نتیجه‌گیری

گام هفتم رایجه یافته‌ها؛ در خاتمه نتایج حاصل از فراترکیب عوامل کلیدی موفقیت مناطق آزاد تجاری-صنعتی در قالب خروجی نرم افزار مکس

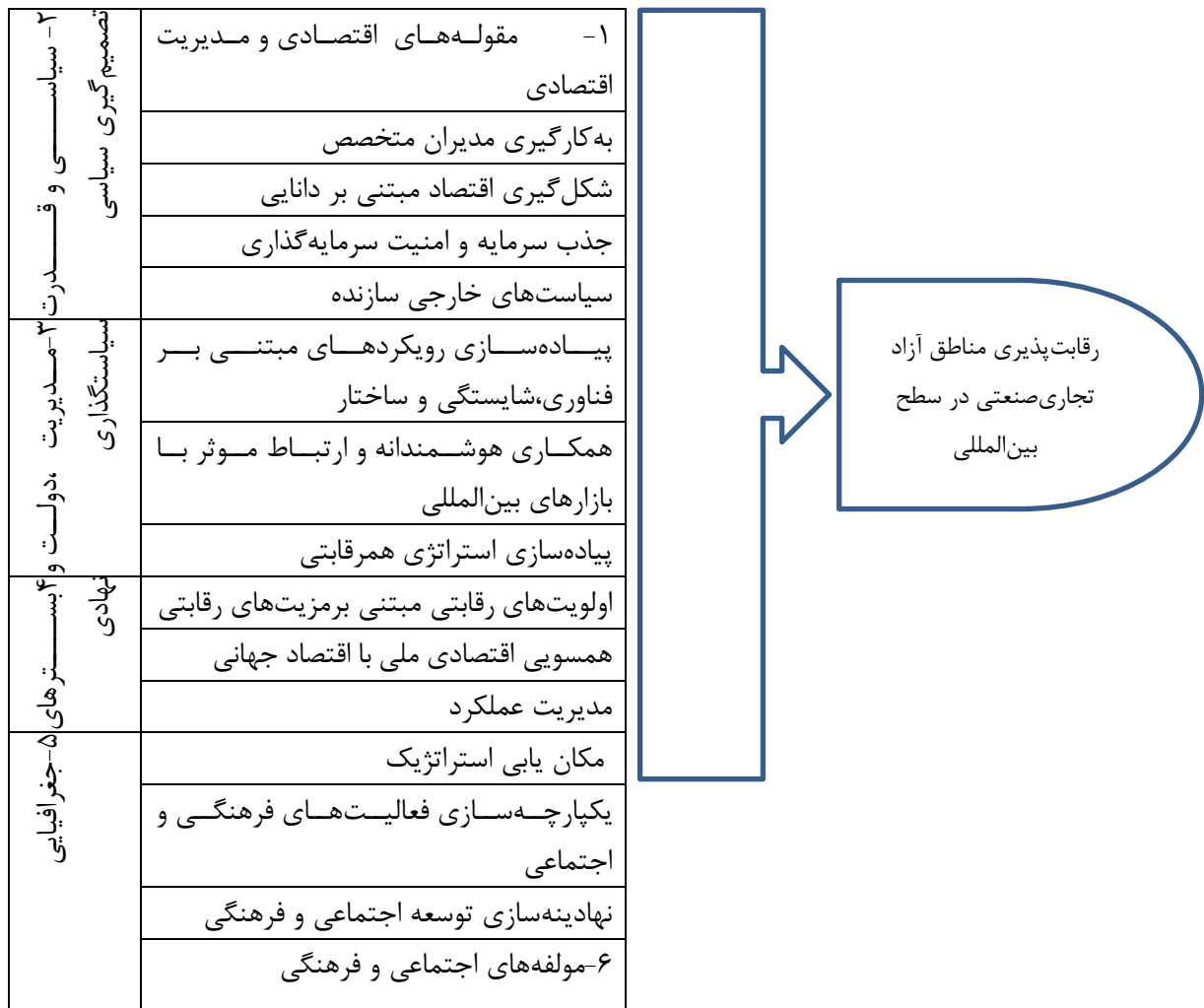
کیودی‌ای ارائه شده است (شکل ۲) همان‌طور که در مدل مشاهده می‌کنید برای تحقق رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین‌المللی باید به هر شش بُعد (مقوله‌های اقتصادی، مؤلفه‌های

زمان توجه شود و تمرکز به روی یک یا دو بعد، منجر به تحقق رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین‌المللی نمی‌شود.

جغرافیایی، مؤلفه‌های سیاسی و قدرت تصمیم‌گیری سیاسی، مؤلفه‌های اجتماعی و فرهنگی، بسترهای نهادی و مدیریت، دولت و سیاستگذاری) به طور هم

شکل ۲- خروجی نرم افزار مکس کیو-دی-ای: عوامل کلیدی موفقیت مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین‌المللی

شکل ۳- مدل ارائه شده برای رقابت پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین المللی

پژوهش با استفاده از روش فر ترکیب به بررسی و جمع آوری شاخص های عوامل کلیدی موفقیت رقابت پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین المللی در پیشینه پژوهشی و با بررسی ۷۴ مقاله و رسیدن به اشباع تئوریک پرداخته شد. در پژوهش حاضر ۲۷۴ کد در نرم افزار MAXQDA ارجاعی شناسایی شد لازم به ذکر است برخی از کدهای شناسایی شده دارای چندین فراوانی بود. از این حیث با در نظر گرفتن فراوانی در مجموع ۱۰۹۷ کد با فراوانی استخراج شد در میان کدهای شناسایی شده، به کارگیری مدیران متخصص، ثبات اقتصادی و شکل گیری اقتصاد مبتنی بر دانایی، ثبات سیاسی و سیاست های خارجی سازنده، بسترهای نهادی و اجرای

با توجه به اهمیت بحث رقابت پذیری و عوامل کلیدی موفقیت رقابت پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین المللی به مفاهیم رقابت پذیری، مدل های رقابت پذیری و راه های رسیدن به رقابت پذیری به طور گسترده ای در ادبیات موضوع پرداخته شد و نهایتاً به بررسی و ارائه عوامل کلیدی موفقیت رقابت پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین المللی پرداخته شد. با مرور ادبیات موضوع درمی یابیم که مطالعات در تعیین شاخص ها و ابعاد رقابت پذیری مناطق آزاد در سطح بین المللی به یک اجماع نرسیده اند هر مقاله تعداد محدودی از شاخص ها و عوامل موثر بر موفقیت مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین المللی را مشخص کرده است، بنابراین در این

فضای سیاسی با ثبات در مناطق آزاد و برقراری مشوقهای سرمایه‌گذاری به عنوان برخی از عوامل کلیدی موفقیت در مناطق آزاد تجاری-صنعتی توجه نمود. مناطق آزاد تجاری-صنعتی می‌توانند با مراجعه به جدول فراترکیب آن دسته از متغیرهایی که دارای بیشترین فراوانی و ارجاع و دارای اهمیت بیشتر را، شناسایی و آن‌ها را در سازمان خود مورد توجه بیشتر قرار دهند همچنین می‌توان با یکی از روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره (تاپسیس، فرایند تحلیل شبکه ای^۱) متغیرها را رتبه‌بندی و وزن‌دهی کرد و در پژوهش‌های آتی نیز می‌توان به طور همزمان، از روش‌های دیگر فرامطالعه مثلاً فراترکیب و فراروش، یا فراترکیب و فرانظریه استفاده شود.

منابع

- A. de la Reza G. 2013, The Divide between New and Old Regionalisms: An Analytical Framework. Autonomous Metropolitan University: 181-202.
- Aghazadeh, H., & Mehrnosh, M. 2010. Scale of competitiveness in Iranian commercial banks with emphasis on the international performance. Journal of Economic Research, The first issue.
- Akbarian, R., Khoram, Z. 2011. Foreign Investment Absorption, Journal of Political - Economics, No. 283:148-159.
- Akimova, I. 2000. Development of Market Orientation and Competitiveness of Ukrainian Firms; European Journal of Marketing, Vol. 34, No. 9/10: 1128-1148.
- Azevedo, C. L., Iacob, M. E., Almeida, J. P. A., van Sinderen, M., Pires, L. F., & Guizzardi, G. 2015. Modeling resources and capabilities in enterprise architecture: A well-founded ontology-based proposal for ArchiMate. Information Systems, 54: 235-262.
- Badri, M. 1996. Relative Importance of International Industrial Location Factors: The Case of Jebel Ali, Al Taavon & Al Sinae, No. 64, April.
- Bagheri, M., Payam, S., Kiani, M. 2016. Explanati on an Interpretive Structural Model of Travel and Tourism Competitiveness Indicators (Case Study: Fars Province), Journal of Tourism

رویکردهای مبتنی بر فناوری، شایستگی و ساختار، همکاری هوشمندانه و ارتباط موثر با بازارهای بین‌المللی، پیاده‌سازی استراتژی هم‌رقابتی و تعیین اولویت‌های رقابتی مبتنی بر مزیت‌های رقابتی، همسویی اقتصادی ملی با اقتصاد جهانی، مدیریت عملکرد و مکان‌یابی استراتژیک به عنوان مهم‌ترین کدهای شناسایی شده بودند. بعد از شناسایی عوامل (متغیرها) محقق با توجه به پیشینه پژوهشی موضوع و سلیقه و خلاقیت فردی اقدام به طبقه‌بندی مقوله‌ها، تم‌ها و کدها نمود و کدها را در ۵۳ تم و با در نظر گرفتن فراوانی در مجموع ۲۷۴ تم با فراوانی طبقه‌بندی شدند به نظر محقق و با بررسی پیشینه موضوع، عوامل کلیدی موفقیت رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین‌المللی از شش بعد (مقوله) اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، سیاسی و قدرت تصمیم‌گیری سیاسی، بسترهای نهادی، مدیریت، دولت و سیاست‌گذاری و جغرافیایی تشکیل شده است؛ و در پایان نیز یک چارچوب برای عوامل کلیدی موفقیت رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین‌المللی ارائه شد. مناطق آزاد وسیله‌ای برای ورود به بازارهای جهانی و بهره‌گیری از برتری‌های نسبی اقتصاد داخلی در بازرگانی بین‌المللی می‌باشد و می‌تواند به عنوان تسریع‌کننده ارتباط اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی به کار روند بنابراین مناطق آزاد تجاری-صنعتی با قابلیت‌سازی بهینه، شرایط لازم را برای ایجاد روابطی سازمان یافته بین اقتصاد ملی و پیوند آن با اقتصاد جهانی به کسب موفقیت منجر می‌شود که این مهم با در نظر گرفتن مقوله‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، سیاسی و قدرت تصمیم‌گیری سیاسی، بسترسازی نهادی، مدیریت، دولت و سیاست‌گذاری و مقوله‌های جغرافیایی تحقق می‌یابد و در این میان باید به نقش مدیران متخصص، هماهنگی در تدوین خط مشی‌ها و راهکارهای ارائه شده، مکان‌یابی دقیق هر منطقه با استراتژی مشخص، امکان بهره‌برداری از ویژگی‌های جغرافیایی و برتری‌های نسبی و استراتژی هم‌رقابتی، ایجاد امنیت و

^۱ Analytical Network Process

- emphasis on Chabahar Free Zone in order to provide a trans-regional model for Iranian economy, *Quarterly Of Geography*, Volume 28, Issue 1 - Serial Number 28, Autumn 2017: 217-240.
- Eltejaee, E. 2009. Free Trade Zones: Means to Export Promotion Strategy, a Comparative Study of Iran and Three Other Asian Countries, *Economics Research*, Issue 33: 189-223.
- Emilion, M. 1997. Free Exports/ Free Trade Zones, Golalek Cate University, P. 5.
- Faizi, K. 2000. Performance of the free zones In Iran: Analysis, *Management Studies in Development and Evolution*, Volume 7, Issue 25.26, Winter 2000: 105-126.
- Feurer, R., & Chaharbaghi, K. 1995. Strategy development: past, present and future. *Management Decision*, 33(6): 11-21.
- Garelli, S. 2005. Competitiveness of nations: the fundamentals, *IMD world competitiveness yearbook* : 608-619.
- Ghasemi, A. 2013. Presenting H3SE Performance Excellence Model in Petrochemical Industry, PhD thesis, Faculty of Management University of Tehran, Iran.
- Gilcheli, B., And Asadi Qarabaghi, M. 2015. The Effect of Intentions and Competencies of Knowledge Sharing on Job Performance of Managers in Project-driven organization (Case Study: Petrochemical Development Management Company), *Management Researches in Iran*, (4) 19: 161-184.
- Golzadeh, M., Ghiamirad, A., Badriazin, Y. 2014. Capabilities of Aras Free Zone, *Sports Tourism and Provision of Effective Solutions to its Development*, *Geographic Space* : 223-236.
- Gwet KL. 2014. Handbook of inter-rater reliability: The definitive guide to measuring the extent of agreement among raters. Advanced Analytics LLC 2014 "FTZ Seminar" Shanghai, June 2014.
- Hafeznia, M. 2002. Political geography of Iran, Samt Publication, Tehran, Iran.
- Hajipour, B., Motameni, A., Tayebi, A. 2017. Meta-synthesis of success factors for commercialize of products with advanced technology, *Innovation Management Journal*, Volume 5, Issue 4 - Serial Number 18, Winter 2017: 19-54.
- Hamon, T. 2003. Organizational effectiveness as explained by social structure in a faith-based business network organization. *Planning and Development*, Volume 5, Issue 18, Autumn 2016: 137-157.
- Barney J. 1986. Strategic Factor Markets: Expectations, Luck, and Business Strategy; *Management Science*, No. 32, Vol. 10: 1231-1241.
- Bench, S., Day, T. 2010. The user experience of critical care discharge: A meta-synthesis of qualitative research. *International journal of nursing studies*, 47(4): 487-499.
- Besser, T. L., Miller, N. 2011. The structural, social, and strategic factors associated with successful business networks. *Entrepreneurship and Regional Development*, 23(3-4): 113-133.
- Cho, D.S. 1998. From national competitiveness to block and global competitiveness. *Competitiveness Review*, 8(1): 11-23.
- Choudhary, A., Akhtar, S., Zaheer, A. 2013. Impact of Transformational and Servant Leadership on Organizational Performance: A Comparative Analysis. *J Bus Ethics* (2013) 116:433-440.
- Chunlai, C. 1997. "The Location Determinants of FDI in Developing Countries", *CIES Discussion Paper Series*, PP. 97-112.
- Colauto, R. D., Gonçalves, C. M., Beuren, I. M., & Dos Santos, N. 2004. The critical success factors as support of a system of competitive intelligence: The case of one Brazilian company. *Revista de Administração Mackenzie*, 5(2): 119-146.
- CT, B. 2002. Mothering multiples: a meta-synthesis of qualitative research. *MCN The American Journal of Maternal Child Nursing*, 27: 214-221.
- Dasanayaka, S. 2012. Critical success factors affecting the development of clusters for small and medium scale information technology firms in Sri Lanka. *Downing SM. Reliability: on the reproducibility of assessment data. Medical Education* 2004; 38(9): 1006-1012.
- Divandari, A., Aghazadeh, H., & Nikoukar, G. H. 2009. Market orientation and business performance in Iran. *Journal of Management*, 1(1): 39-54.
- Dung, S. 2010. Perception of competitiveness in the context of sustainable development: Facets of sustainable competitiveness, *Journal of Business Economics and Management*, 77(2): 341-365.
- Ebrahimi, A., Lotfi, H. 2017. The role and effect of free zones in Iranian economy with

- Lee, Y. K., Kim, S. H., Seo, M. K., & Hight, S. K. 2015. Market orientation and business performance: Evidence from franchising industry. *International Journal of Hospitality Management*, 44: 28-37.
- Li, X. 2000. An analysis of Sources of Competitiveness and Performance of Chinese Manufacturers; *International Journal of Operations & Production Management*, Vol. 20, No. 3: 299-315.
- Lin, S. W. 2016. The critical success factors for a travel application service provider evaluation and selection by travel intermediaries. *Tourism Management*, 56(2016): 126-141.
- Mahdavi, A. 2011. "Developing the Operational Budget for Executive Authorities in Kerman Province". First International Conference on Operational Budgeting, Tehran, Iran, 6 August.
- Mamipour, S., Besharati, Z., Behbudi, D. 2014. Investigation and Ranking of effective factor of Investment in Anzali Free Zone ,journal of INFO, Vol 21 No 7 (2014).
- Martin, R. . 2004. A Study on the Factors of Regional Competitiveness. Cambridge: University of Cambridge.
- Martin, R. 2005. Thinking about Regional Competitiveness: Critical Issues. East Midlands Development Agency.
- Mehregan, M. ., Safari, H., & Asgharizadeh, E. 2009. Design competitiveness model in business level using structured equation modeling baizin networks. *Journal of Management Sciences*, iran, third year, 9:73 - 104 .
- Miles, M., & Huberman, A. 1994. *Qualitative Data Analysis* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE, 1994.
- Morgan, N., Kaleka, A., & Katsikeas, C. 2004. Antecedents of export venture performance: A theoretical model and empirical assessment. *Journal of marketing*, 68(1):90-108.
- Moshiri, E. 2001. "AHP Model Was Adjusted for the Survey and the Group -Making ", *Knowledge Management*, Year 4, No. 52: 63-92.
- MottaghiZadeh, F. 2013. "The effect of academic paradise for investment in schools' master's thesis, Tehran University campus International Aras.Iran.
- Musterd, S., & Murie, A. (2011). *Making competitive cities*. John Wiley & Sons.
- unpublished doctoral dissertation, Regent University, Virginia Beach, VA.
- Helpman, E. 2012. international trade in historical perspective, Harvard University and CIFAR, September 1, 2012.
- Hoffmann, W. H., & Schlosser, R. 2001. Success factors of strategic alliances in small and medium-sized enterprises—An empirical survey. *Long Range Planning*, 34(3): 357-381.
- Hosseini, S., Sheikhi, N. 2012. Explaining the Strategic Role of Supply Chain Management in Improving Company Performance: The Study of Iran's Food Industry. *Strategic Management Studies*, No. 10: 60-35.
- Hsieh, W. 2004. National Competitiveness of Brunei: Moving Beyond Natural Resources; *Asia Pacific Management Review*, 9(20), 183-204. <http://www.isc.hbs.edu/econ-natlcomp.htm> International Journal of Entrepreneurship and Small Business, 17(1): 118.
- Jafari, H., Saeidi, N., kaabi, A., Noshadi, E., Hallafi, H. 2015. Application of Exploratory Factor Analysis Method in the Evaluating the Competitiveness of Port Services. *Journal of Marine Science and Technology*. 14(2):96-112.
- Jafartash amiri ,B., Puyanzade, N. 2015. Assessing and prioritizing the factors affecting the tourism industry competitiveness in Iran. *Journal of Management and Development Process*. 2015; 28 (3) :85-106.
- Jani , S. 2011. Effective Factors' Analysis on Competitiveness in Iran and South West Asian Countries , *Journal of Economic Research and Policies* , 2011, 19(58): 159-188.
- Jensen, L. 1996. Meta-synthesis of qualitative findings *Qualitative Health Research*, First Published November 1, 1996.
- Kamran, H. 2002. "the causes of underdevelopment free zones of Iran", *Journal of Geographical, Research*, No. 2 and 3.
- Karimikia, A., Moghdam, M. 2012. "Investigation of Effective Factor of Investment in Arvand's Free Zone ", *Journal of International Policy*, NO. 6 and 7: 5-28.
- Kee, H. S. N. 2012. The issues and development of critical success factors for the SME success in a developing country. *International Business Management*. Volume: 6 , Issue: 6: 680-691.
- Kivani, A. 2012. "Guilan Tourism Guide", Rasht, Company Negah Sabz Guia: 23.

- MADM, Quarterly Humanities, Vol. 13 , No. 3 : 143-166.
- Rong-Her, C., Bing-Yan, L., Kuo-Chung, S., Taih-Cherng ,L., Chai-Yi, L .2011. An Evaluation of Free Trade Port Zone in Taiwan, Volume 27 Number 3 December 2011 : 423-446.
- Sáez, L., & Perriáñez, I. 2015. Benchmarking urban competitiveness in Europe to attract investment. *Cities*, 48, 76-85.
- Safari, H., & Asgharzade, E. 2008. Measuring competitiveness of Iran's national petrochemical industries co, *Journal of Industries Management*, 1(1): 51- 70.
- Safari, H. 2009. Introducing a method to measure competitiveness in enterprise level, (Case study: Iranian petrochemical industries co), PhD Thesis, Tehran university management department, industrial management group.
- Safdari, F. 2011. Discussions in competitiveness: The rule of strategy and clusters, *Economic Studies and Research Center*, Tehran.
- Saldana, J.2009. *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. London: SAGE Publications Ltd. 2009.
- Sandelowski, M., & Barroso, J. 2007. *Handbook for synthesizing qualitative research*. Springer Publishing Company.
- Schwab, K. 2012. *the Global Competitiveness Report 2011–2012*, World Economic Forum Geneva, Switzerland.
- Shahikitash, M., Kamran, Mohseny ,H. 2016. A Survey of Affecting Factors on the Countries Competitiveness with Emphasis on Iran Economy, *Quarterly Journal of Fiscal and Economic Policies* , 3. 2016; 3 (11) :155-188.
- Sharma, B., Fisher, T. 1997. Functional strategies and competitiveness: an empirical analysis using data from Australian manufacturing, *Benchmarking for Quality Management & Technology*. Vol. 4, No. 4:286-294.
- Singh, A. K., & Shrivastava, R. L. 2013. Critical success factors of rice mills located in a cluster. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 62(6): 616–633.
- Siroen, J., Yucer, A. 2014. *Trade Performance Of Free Trade Zones Document*. de travail UMR DIAL, September:1-28.
- Söderbaum F.2015. Early, Old, New and Comparative Regionalism: The Scholarly Nazmfar, H., Chaharborj, A., Alav, S. 2017. An Investigation of the Economic Competitiveness Status of Cities of Iran, *Journal of Urban Economics and Management*, 2017(Issue 20): 23-38.
- Norouzi, N., Sha'aban, E., Hasanzade, A., Hajihoseini, H. 2016. Proposing a Framework of Science and Technology Policy Instruments Based on Meta-Synthesis Approach. *Iran Research Organization for Science and Technology*. 2016;3(2):103-124 .
- Parvizi Babadi, J. 2015. Investigating the capabilities of marketing knowledge management on the performance of the organization of ports and seagoing (a study of the ports of Khuzestan province), Master's thesis, Islamic Azad University of the Persian Gulf. Khoramshahr.
- Progoulaki, M., & Theotokas, I. 2010. Human resource management and competitive advantage: An application of resource-based view in the shipping industry. *Marine Policy*, 34(3): 575-582.
- Rahbar, F., Yavari ,E. 2014. Turning Iran into a Energy Free Economic Zone: A Feasibility Study Utilizing Analytical Hierarchy Process (AHP), *Journal of Economic Strategy*, 2014(Issue 8).
- Rahmanseresht, H ., Mitra ,S. 2011. Competitiveness Model of Iranian Manufacturing Industries, *Industrial Management Studies*, Volume 9, Issue 22, Summer 2011: 75-104.
- Rahnavard F. Influential Factors on Iran's Free Trade-Industrial Zones. *Journal of Management and Development Process*. 2011; 23 (2) :45-59.
- Rasagam, G., Zhihua Zeng, D. 2014, *Free Trade Zones – Learning From Global Experiences*, AFDC “FTZ Seminar” Shanghai, June 2014.
- Rezai, M. 2007. The Effects of Good Governance on Attracting Investment- Foreign Direct Investment, *Journal of Social Welfare*, No. 26: 85-104.
- Road, F. 2010. Mohammad Tavassoli and Dimitrios Tsagdis . developing an object oriented model of critical success factors for clusters : The Linköping information and communication technologies cluster test-case.
- Roknoddin Eftekhari, A., Vejdani Tehrani, H., Ali Raziani, E. 2009. Assessing and Prioritizing Iran Free Trade Zones Using of

- interpretation. Thousand Oaks, London, CA, SAGE., 1994.
- Wu, F. 2009. "Export processing zones". In: Kitchin, R., Thrift, N., eds. International Encyclopedia of Human Geography, Vol. 1. Oxford: Elsevier: 691-696.
- Yang, Y. 2009. A Comparative Analysis of Free Trade Zone Policies in Taiwan and Korea based on a Port Hinterland Perspective. The Asian journal of shipping and logistics, Volume 25 Number 2 : 273-303.
- Zaki, Y., Valigholizadeh, A., Zarei, B. 2015. The Analysis of Space of Dependency and Space of Engagement in Aras Free Trade - Industrial Zone, Journal Management System, Volume 5, Issue 17, Winter 2016: 51-70.
- Zhao, Q., Xu, H., Wall, R. S., & Stavropoulos, S. 2017. Building a bridge between port and city: Improving the urban competitiveness of port cities. Journal of Transport Geography. 59: 120-133.
- Development of The Divide between New and Old Regionalisms: An Analytical Framework (Autonomous the Field No. 64, October 2015).
- Taghvi, M., Rezai, M. 2010. The Effects of Factors Other Than Liberalization Policies to Attract Foreign Direct Investment in the Free Trade Zones- Iranian Industry, Journal of Economic Research, No. 1, Year. 1: 15-40
- Tahir, J. 1998. An Assessment of Free Economic Zones (FEZs) in Arab Countries : Performance and Main Features, International Conference on New Economic Developments and Their Impact on Arab Economies, Tunis, 3-5.
- Van Wyk, J. 2010. Double diamonds, real diamonds: Botswana's national competitiveness. Academy of Marketing Studies Journal, 14(2): 55-76.
- Webb, N., Shavelson R., Haertel E. 2006. Reliability coefficients and generalizability theory. Handbook of Statistics 2006; 26: 81-124.
- Wolcott, H. 1994. Transforming Qualitative Data: Description, Analysis, and

Identification of Competitiveness Critical Success Factors in Free Industrial -Trade Zones at the International Levels Employing the Meta-Synthesis Approach

Rashnoodi,¹ Soltanee, Morteza^{*2}. Kordnaeij, Asadollah². Hamidizadeh, Ali³

1. Department of Business Management, Faculty of Management and Accounting, College of Farabi, University of Tehran
2. Department of Business Administration, School of Management and Economics, Tarbiat Modares University
3. Department of Public Administration, Faculty of Management and Accounting, College of Farabi, University of Tehran

(DOI): [10.22113/jmst.2019.164117.2245](https://doi.org/10.22113/jmst.2019.164117.2245)

Abstract

Competition can be described as an extrinsic and environmental factor while competitiveness is an intrinsic feature. Free Industrial -Trade Zones are among the economic policies which the states' macro-level decision and policy makes are involved in to enhance the national economy competitiveness, regional development, privation obviation, absorption of domestic and international investments, creation of job opportunities, obtaining of advanced technologies and development of exports. This research intends to identify the competitiveness success factors in free industrial -trade zones at the international levels. To do so, 74 research papers were reviewed using meta-synthesis approach. Before the texts' codings, the documents were filtered employing CASP (Critical Appraisal Selection Process) methodology and 1097 codes were identified through the MAXQDA software. Among the identified Factors, employing skilled and specialist managers (39 references), economic stability and formation of a knowledge-based economy (34 references), political stability and constructive foreign policy (33 references), institutional contexts (30 references), implementation of approaches based on technology, competence and structure (27 references), intelligent cooperation effective relationship with international markets (24 references), alignment of national economy with global economy (23 references), implementation of co-competitive strategies and determination of competitive priorities based on competitive advantages (21 references), performance management (19 references) were the most important codes identified. The present research is innovative in regard to identification of competitiveness success factors of the free industrial- trade zones at the international levels employing the qualitative method of meta-synthesis and MAXQDA software in the area of the competitiveness of free industrial- trade zones.

Keywords: Critical Success Factors, Competitiveness, Free Industrial -Trade Zones, Meta-Synthesis

List of tables & figures

Figure (1): Summary of Article filtering process

Figure (2): MAXQDA output Critical Success Factors in Free Industrial -Trade Zones at the International Levels

Figure (3): presented model for Competitiveness Free Industrial -Trade Zones at the International Levels

* Corresponding author, E-mail: mortezasoltanee@ut.ac.ir

Table (1): Concept's of Competitiveness

Table (2): Mental Support Competitiveness

Table (3): Competitiveness Critical Success Factors in Free Industrial -Trade Zones at the International Levels

Table (4): Contingency Table In Kappa Coefficient Calculations.

Table (5):The Classification Codes,Themes and Categories.

Table (6):script concordance between the researcher and one of the experts in encoding one of the texts.